

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Кваліфікаційна робота магістра

на тему: «Напрями відновлення економіки держави у післявоєнний період: аналіз та обґрунтування пріоритетних шляхів відновлення»

Виконала: магістр II курсу, гр. УП-24-1м
спеціальності 051 «Економіка»

Скрипак Яніна Русланівна

Керівник: д. держ. упр., професор

Бобровська Олена Юріївна

Рецензент: начальник відділу освіти,
культури, молоді та спорту

Криничанської селищної ради

Одринська Ірина Дмитрівна

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

Факультет ЕКОНОМІКИ, БІЗНЕСУ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Кафедра ЕКОНОМІКИ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Освітній ступінь магістр

Галузь знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність 051 «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

завідувачка кафедри

А.Л. Бикова

“ _____ ” _____ 2025 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРА

Скрипак Яніни Русланівни

1. Тема роботи: Напрями відновлення економіки держави у післявоєнний період: аналіз та обґрунтування пріоритетних шляхів відновлення, затверджена наказом університету від «10» листопада 2025 р. № 948кс «Про затвердження тем кваліфікаційних робіт студентів 2 курсу освітнього ступеня «магістр» факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин».

Керівник роботи д. держ. упр., професор Бобровська Олена Юріївна

2. Строк подання магістром роботи «15» січня 2026 р.

3. Вихідні дані до роботи: нормативно-правові документи, наукові статті, підручники, навчальні посібники, матеріали періодичних видань, Інтернет-ресурси за темою дипломної роботи, матеріали Південно-східного міжрегіонального територіального управління відділу освіти, культури, молоді та спорту Криничанської селищної ради.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1) Теоретико-методологічні основи у післявоєнному економічному відновленні. 2) Аналіз сучасного стану та оцінка економічних втрат України внаслідок війни. 3) Обґрунтування пріоритетних напрямів відновлення економіки України

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень): Таблиця. Основні компоненти розвитку людського капіталу та їх складові; Таблиця. Основні показники ринку праці України в умовах воєнного стану та початкового відновлення; Таблиця. Аналіз міжнародного досвіду використання

інструментів структурного фінансування; Таблиця. Вплив рівня освіти на формування людського капіталу та економічне зростання; Таблиця. Вплив освіти на післявоєнне відновлення економіки України; Таблиця. Пріоритети фінансування та модернізації системи освіти України в умовах післявоєнного відновлення.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали, посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Дослідницький (розділ 1) Аналітичний (розділ 2) Проектний (розділ 3)	Бобровська О. Ю., професор кафедри		

7. Дата видачі завдання “11” листопада 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Затвердження теми кваліфікаційної роботи	11.11.2025	виконано
2	Підбір та систематизація науково-літературних джерел	12.11.2025 17.11.2025	виконано
3	Затвердження змісту та написання вступу до кваліфікаційної роботи магістра	18.11.2025 20.11.2025	виконано
4	Написання дослідницького розділу	21.11.2025 30.11.2025	виконано
5	Систематизація матеріалу для підготовки аналітичного розділу кваліфікаційної роботи	01.12.2025 03.12.2025	виконано
6	Підготовка аналітичного розділу роботи	04.12.2025 18.12.2025	виконано
7	Формування проєктних рішень	19.12.2025	виконано
8	Написання проєктного розділу роботи	20.12.2025 30.12.2025	виконано
9	Формування висновків дослідження	05.01.2026	виконано
10	Оформлення роботи відповідно до методичних рекомендацій	11.01.2026	виконано
11	Перевірка на плагіат	12.01.2026	виконано
12	Одержання відгуку наукового керівника	13.01.2026	виконано
13	Одержання рецензії на кваліфікаційну роботу	14.01.2026	виконано
14	Підготовка презентаційних матеріалів	15.01.2026	виконано
15	Подання кваліфікаційної роботи в екзаменаційну комісію	16.01.2026	виконано

Студентка

(підпис)

Я. Р. Скрипак

Керівник роботи

(підпис)

О. Ю. Бобровська

АНОТАЦІЯ

кваліфікаційної роботи магістра Скрипак Яніни Русланівни
на тему: «Напрями відновлення економіки держави у післявоєнний період:
аналіз та обґрунтування пріоритетних шляхів відновлення»

Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота викладена на 76 стор., містить 14 таблиць. Список використаних джерел налічує 50 найменувань.

У роботі досліджено проблеми післявоєнного відновлення економіки України в умовах масштабних соціально-економічних втрат, спричинених повномасштабною війною. Обґрунтовано, що процес економічної відбудови має комплексний характер і не може обмежуватися лише фізичною реконструкцією зруйнованої інфраструктури, а повинен включати структурну модернізацію економіки, інституційні реформи та розвиток людського капіталу.

Особливу увагу приділено аналізу людського капіталу як ключового чинника економічної стійкості та довгострокового зростання у післявоєнний період. Доведено, що система освіти відіграє стратегічну роль у формуванні професійних, цифрових та інноваційних компетентностей населення, необхідних для відновлення та модернізації національної економіки. Визначено основні економічні наслідки війни для розвитку України, ринку праці та соціальної сфери.

На основі аналізу міжнародного досвіду повоєнного відновлення обґрунтовано пріоритетні напрями економічного розвитку України, серед яких відбудова критичної інфраструктури, підтримка підприємництва, цифровізація, інвестиції в освіту та розвиток людського капіталу. Результати дослідження можуть бути використані у формуванні державної та регіональної політики післявоєнного відновлення економіки.

Ключові слова: *післявоєнне відновлення, економіка України, людський капітал, освіта, економічне зростання, розвиток держави.*

ABSTRACT

master's thesis Skrypak Yanina Ruslanivna

on the topic: «Directions of State Economy Recovery in the Post-War Period:
Analysis and Substantiation of Priority Recovery Paths»

The master's qualification thesis consists of an introduction, three chapters, conclusions, references and appendices. The thesis is presented on 76 pages and contains 14 tables, The list of references includes 50 sources.

The thesis examines the issues of post-war economic recovery of Ukraine under conditions of significant socio-economic losses caused by the full-scale war. It is substantiated that the process of economic recovery should be comprehensive and cannot be limited only to the physical reconstruction of destroyed infrastructure but must include structural modernization of the economy, institutional reforms and human capital development.

Special attention is paid to the role of human capital as a key factor of economic resilience and long-term growth in the post-war period. It is proved that the education system plays a strategic role in forming professional, digital and innovative competencies necessary for economic recovery and modernization. The main economic consequences of the war for Ukraine's economy, labor market and social sphere are analyzed.

Based on the analysis of international post-conflict recovery experience, priority directions for Ukraine's economic recovery are substantiated, including the reconstruction of critical infrastructure, support for entrepreneurship, digitalization, investment in education and human capital development. The research results can be used in the formation of state and regional policies for post-war economic recovery.

Keywords: *post-war recovery, economy of Ukraine, human capital, education, economic growth, state development.*

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ У	
ПІСЛЯВОЄННОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ	11
1.1. Концептуальні підходи до післявоєнної економічної відбудови	
України та її етапи	11
1.2. Людський капітал як ключовий чинник економічної стійкості та	
зростання у післявоєнній відбудові	17
1.3. Міжнародний досвід відновлення після конфліктів та криз: уроки	
для України	25
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ОЦІНКА	
ЕКОНОМІЧНИХ ВТРАТ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ	33
2.1 Економічні наслідки війни для розвитку національної економік	33
2.2 Вплив воєнних дій на людський капітал та ринок праці	37
2.3 Фінансові та структурні обмеження економічного відновлення	
України	41
Висновки до розділу 2	49
РОЗДІЛ 3. ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ	
ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	51
3.1. Пріоритетні напрями післявоєнного відновлення економіки	
держави	51
3.2. Освіта як стратегічний інструмент формування людського капіталу	
для економічного зростання	56
3.3. Обґрунтування пріоритетів фінансування та модернізації системи	
освіти в умовах післявоєнного відновлення	61
Висновки до розділу 3	73
ВИСНОВКИ	75
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	77

ВСТУП

Актуальність теми. Повномасштабна війна спричинила значні руйнівні наслідки для економіки України, зокрема втрату виробничого потенціалу, руйнування інфраструктури, скорочення обсягів інвестицій, погіршення стану ринку праці та зменшення людського капіталу. У цих умовах питання післявоєнного відновлення економіки держави набуває особливої актуальності та потребує комплексного наукового аналізу з урахуванням довгострокових факторів економічного зростання.

Поточна економічна ситуація в Україні вимагає реалізації широкого комплексу системних змін у вітчизняній економічній системі з метою досягнення якісного і кількісного росту національної економіки. Економічний розвиток виступає як важливий фактор для зміцнення державної самостійності, національної самоідентифікації і національного єднання. Вже зараз в Україні спостерігається поступова відбудова пошкоджених або зруйнованих російською армією міст та об'єктів. Відновлюється робота магазинів, офісів та підприємств. Ці заходи є реакцією на невідкладні і локальні потреби та завдання відбудови. Після завершення війни розпочнеться повномасштабне відновлення економіки України як на національному рівні, так і на рівні окремих регіонів, галузей та підприємств. Тому аналіз основних задач та викликів цього процесу є актуальним та досить важливим завданням.

Одним із ключових чинників сталого економічного відновлення є людський капітал, рівень якого значною мірою визначається ефективністю функціонування системи освіти. Саме освіта забезпечує підготовку кваліфікованих кадрів, сприяє підвищенню продуктивності праці, розвитку інноваційного потенціалу та адаптації економіки до структурних змін. У післявоєнний період роль освіти посилюється, оскільки вона стає стратегічним інструментом відбудови економіки та підвищення її конкурентоспроможності.

З огляду на це, актуальним є дослідження напрямів відновлення економіки держави у післявоєнний період із визначенням пріоритетних шляхів,

серед яких важливе місце посідає розвиток та модернізація системи освіти.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема кваліфікаційної роботи відповідає науковій тематиці кафедри економіки та економічної безпеки. Наукові здобутки магістра отримані в межах студентської науково-дослідної діяльності на кафедрі за напрямом «Сучасні проблеми економічного розвитку України» (довідка про впровадження). Внесок автора полягає у систематизації факторів економічних втрат і структурних дисбалансів, аналізі сучасного стану національної економіки та обґрунтуванні пріоритетних напрямів післявоєнного відновлення, зокрема в частині розвитку людського капіталу та модернізації освітньої сфери.

Метою роботи є аналіз теоретичних засад і сучасного стану післявоєнного відновлення економіки України та обґрунтування пріоритетних напрямів її відновлення з урахуванням ролі освіти у формуванні людського капіталу та забезпеченні економічного зростання.

Для досягнення поставленої мети у роботі передбачено вирішення таких **завдань**:

- дослідити теоретико-методологічні основи післявоєнного відновлення економіки держави;
- розкрити роль людського капіталу у забезпеченні економічної стійкості та зростання;
- проаналізувати економічні наслідки війни для національної економіки України;
- оцінити вплив воєнних дій на людський капітал, ринок праці та освітню сферу;
- визначити сучасний стан та економічні втрати системи освіти України;
- обґрунтувати пріоритетні напрями післявоєнного відновлення економіки держави;
- визначити роль освіти як стратегічного інструменту формування людського капіталу;
- запропонувати пріоритети фінансування та модернізації системи освіти

в умовах післявоєнного відновлення.

Об'єкт дослідження – процес післявоєнного відновлення економіки держави.

Предметом дослідження є Напрями відновлення економіки держави у післявоєнний період з урахуванням ролі освіти у формуванні людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням післявоєнного відновлення економіки України, а також повоєнної відбудови і підтримки кожного із секторів вітчизняної економічної системи, стимулювання розвитку у перспективі приділено увагу у працях таких дослідників, як Ю. Кіндзерського, М. Зверяков, М. Кизими, О. Шапрана, В. Антонюк та багато інш. Проблеми конкурентних переваг економіки, можливості її модернізації завдяки накопиченим в країні і задіяним людським капіталом досліджувалися відомими вченими України і всього світу. Серед західних фахівців даній тематиці присвятили свої роботи Г. Беккер, Ф. Махлуп, У. Петті, А. Сміт, Р. Солоу, Е. Тоффлер, Т. Шульц та інш. Серед вітчизняних науковців найбільший внесок в дослідження різних аспектів економіки знань внесли: Антонюк Л.Л., Березіна О.Ю., Геєць В.М., Грішнова О.А., Лібанова Є.М., Мочерна О.С., Насипайко Д.С., Сазонець І.Л., Сазонець О.М., Стрижак О.О., Хамініч С.Ю., Ястремська О.М. та інш. Проте, не дивлячись на зростаючу увагу як науковців, так і практиків усього світу до людського капіталу, дослідження в цьому руслі не можна на сьогодні вважати вичерпаними. Існує ще безліч питань, які потребують продовження наукових розробок та досліджень.

Методи дослідження. При написанні кваліфікаційної роботи було використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання, зокрема: аналіз і синтез, індукція та дедукція, системний підхід, порівняльний аналіз, статистичні методи, економіко-логічний та графічний методи.

Основна частина. У першому розділі кваліфікаційної роботи досліджено теоретико-методологічні основи післявоєнного економічного відновлення держави та визначено ключові чинники, що впливають на формування стійкої та конкурентоспроможної економіки в умовах постконфліктного розвитку.

У другому розділі кваліфікаційної роботи здійснено комплексний аналіз сучасного стану економіки України та оцінку економічних втрат, спричинених повномасштабною війною. Проведене дослідження дало змогу виявити масштаби та структурний характер негативного впливу воєнних дій на національну економіку, ринок праці, людський капітал і фінансову стійкість держави.

У третьому розділі кваліфікаційної роботи обґрунтовано пріоритетні напрями післявоєнного відновлення економіки України з урахуванням сучасних викликів соціально-економічного розвитку та результатів аналізу економічних втрат, спричинених війною. Основну увагу зосереджено на формуванні стратегічних орієнтирів економічної політики держави, спрямованих на забезпечення стійкого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Апробація результатів роботи Основні результати дослідження, викладені у кваліфікаційній роботі магістра, доповідалися та обговорювалися на I Міжнародній науково-практичній конференції «Scientific development in a changing world», Львів, 20–22.01.2026 (сертифікат).

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, 3-х розділів, висновків і пропозицій. Робота викладена на 76 сторінках, містить 14 таблиці. Список використаних джерел містить 50 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ У ПІСЛЯВОЄННОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ВІДНОВЛЕННІ

1.1 Концептуальні підходи до післявоєнної економічної відбудови України та її етапи

Найбільш трагічним і водночас визначальним наслідком війни в Україні залишаються масштабні людські втрати та глибока соціально-економічна криза, що сформувалася внаслідок тривалих бойових дій, тимчасової окупації окремих територій та систематичних руйнувань об'єктів критичної інфраструктури. Станом на 2025 р. війна продовжує чинити суттєвий вплив на економічний розвиток держави, формуючи довгострокові ризики для макроекономічної стабільності, фінансової системи, ринку праці та інвестиційного середовища.

До повномасштабного вторгнення очікувалося, що глобальна економіка у 2022–2023 рр. повернеться до траєкторії зростання після пандемії COVID-19. Однак військова агресія російської федерації проти України спричинила нову хвилю глобальної нестабільності, яка проявилася у зростанні цін на енергоресурси, продовольство та сировинні товари, порушенні міжнародних логістичних ланцюгів, а також загостренні інфляційних процесів. Для України ці глобальні виклики поєдналися з безпрецедентними внутрішніми економічними втратами, що зумовило різке скорочення виробничого потенціалу та доходів бюджету.

Воєнні дії супроводжуються систематичним знищенням житлового фонду, об'єктів транспортної, енергетичної, промислової та соціальної інфраструктури. Значна частина підприємств була змушена припинити діяльність, релокувати виробництво або працювати в умовах обмеженого доступу до ресурсів, робочої сили та фінансування. Унаслідок цього структура національної економіки зазнала істотних змін: зросла роль секторів, здатних функціонувати в умовах війни (агропромисловий комплекс, ІТ-сфера, логістика), водночас традиційні галузі

важкої промисловості та будівництва зазнали значних втрат.

Водночас, попри тривалі бойові дії, Україна змогла зберегти функціонування ключових державних інституцій та фінансової системи. Упродовж 2023–2024 рр. було забезпечено макроекономічну стабілізацію, зокрема шляхом підтримки платоспроможності держави, контролю за інфляційними процесами та стабілізації валютного ринку. Це створило передумови для поступового переходу у 2025 р. від режиму антикризового управління до стратегічного планування економічного відновлення.

Особливістю сучасного етапу є те, що процес відновлення економіки України відбувається в умовах триваючої війни. Це суттєво ускладнює прогнозування темпів економічного зростання, обсягів інвестицій та строків повноцінної реконструкції. За таких умов держава змушена поєднувати короткострокові завдання стабілізації з довгостроковими цілями структурної модернізації економіки, орієнтованої на підвищення стійкості, енергонезалежності та конкурентоспроможності.

У 2025 р. міжнародна фінансова підтримка залишається ключовим чинником забезпечення економічної життєздатності України. Основну роль у фінансуванні бюджетних видатків, відновленні інфраструктури та реалізації реформ відіграють міжнародні фінансові інституції – Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк. Їхні програми спрямовані не лише на подолання поточних фінансових дисбалансів, а й на формування інституційних основ для сталого економічного розвитку.

Водночас відбувається поступовий перехід від переважно гуманітарної та бюджетної підтримки до інвестиційно орієнтованих механізмів відновлення. У центрі уваги перебувають проєкти з відбудови житла, модернізації енергетичної системи, розвитку транспортної інфраструктури, цифровізації державного управління та підтримки малого й середнього бізнесу як основи економічного зростання та зайнятості населення.

Європейський Союз у 2025 р. дедалі більше інтегрує політику допомоги

Україні з процесами європейської інтеграції. Фінансування відновлення пов'язується з виконанням структурних реформ, адаптацією національного законодавства до стандартів ЄС та посиленням інституційної спроможності держави. Такий підхід формує передумови не лише для фізичної реконструкції зруйнованих об'єктів, а й для глибокої трансформації економічної моделі України.

Аналіз міжнародного досвіду повоєнного відновлення свідчить, що успішна реконструкція можлива за умови поєднання значної зовнішньої фінансової підтримки з внутрішніми реформами, ефективним державним управлінням та чітко визначеними пріоритетами розвитку. Водночас наукові дослідження наголошують, що кожен процес постконфліктного відновлення є унікальним і залежить від масштабів руйнувань, тривалості конфлікту, рівня розвитку економіки та ступеня її інтеграції у світову господарську систему.

Станом на 2025 р. економічне відновлення України перебуває на етапі формування стратегічних засад післявоєнної реконструкції. Подальший розвиток країни вимагатиме адаптації міжнародного досвіду до національних умов, концентрації ресурсів на ключових напрямках відновлення та забезпечення узгодженості між короткостроковими заходами стабілізації й довгостроковими цілями економічного зростання.

Післявоєнна Україна, з урахуванням стану економіки та безпекового середовища станом на 2025 р. імовірно матиме низку характерних рис, що визначатимуть особливості її подальшого розвитку та відновлення. По-перше, держава залишатиметься цілісною та збереже контроль над значною частиною своєї території, незважаючи на тривалі бойові дії та тимчасову окупацію окремих регіонів. По-друге, ключові державні інституції продовжують функціонувати, забезпечуючи базову керованість країни, виконання фіскальних та соціальних зобов'язань, а також реалізацію економічної політики в умовах війни та підготовки до повоєнної реконструкції.

Водночас Україна змушена буде протягом тривалого періоду спрямовувати значну частину бюджетних ресурсів на забезпечення національної безпеки та оборони, що істотно обмежуватиме можливості

фінансування розвитку цивільних секторів економіки. Фізичні руйнування є нерівномірними: найбільших втрат зазнали східні та південні регіони країни, де зруйновано значну частину промислової, транспортної та енергетичної інфраструктури, тоді як у західних областях рівень руйнувань є відносно незначним. Це формує територіальні диспропорції у темпах економічного відновлення та інвестиційній привабливості регіонів.

Станом на 2025 р. державний борг України залишається значним, а фінансовий дефіцит переважно фінансується за рахунок міжнародної фінансової допомоги та, частково, інструментів монетарної підтримки. Валютна політика Національного банку України зберігає елементи адміністративного регулювання обмінного курсу з метою забезпечення макроекономічної стабільності та стримування інфляційних ризиків. За таких умов національна валюта не є повністю ринковою, що створює потенційні виклики для платіжного балансу у середньо- та довгостроковій перспективі.

Фінансовий стан домогосподарств у післявоєнний період залишається вкрай уразливим. Більшість населення зазнала втрат доходів та заощаджень, рівень накопичених активів є низьким, а значна частина кредитних зобов'язань або реструктуризована, або не обслуговується в повному обсязі. Це обмежує внутрішній попит та уповільнює відновлення економічної активності, особливо у сфері малого та середнього бізнесу.

Історичний досвід Західної Європи після Другої світової війни та Південної Кореї після Корейської війни свідчить, що повоєнне відновлення зазвичай відбувається в умовах масштабних фізичних руйнувань та розриву виробничих і торговельних ланцюгів. Ефективність Плану Маршалла та програм відновлення Кореї й досі залишається предметом наукових дискусій, однак беззаперечним є той факт, що міжнародна фінансова допомога стала важливим чинником відновлення довіри – як між колишніми воюючими сторонами, так і всередині країн-реципієнтів. Вона сприяла відновленню впевненості економічних агентів у спроможності держави виконувати свої зобов'язання та реалізовувати узгоджену економічну політику.

Практика повоєнного відновлення демонструє, що навіть обмежена за обсягами фінансова допомога може мати мультиплікативний ефект. Зокрема, підтримка аграрного сектору шляхом закупівлі ресурсів та субсидування виробників створювала стимули для відновлення виробництва, ухвалення довгострокових інвестиційних рішень та поступового відновлення зайнятості. Аналогічні механізми можуть бути застосовані й в Україні у 2025 р. з урахуванням втрат поголів'я, руйнування виробничих потужностей та скорочення внутрішнього попиту.

Досвід Південної Кореї також свідчить про вирішальну роль держави у формуванні економічної стратегії відновлення та координації донорської допомоги. Успішна реконструкція значною мірою була зумовлена активною участю уряду у визначенні пріоритетів розвитку, розподілі фінансових ресурсів і поєднанні зовнішньої підтримки з внутрішніми реформами. Водночас інтереси країни-реципієнта та донорів не завжди повністю збігаються, що потребує гнучкості державної політики та наявності ефективних механізмів узгодження.

З огляду на це, фінансова підтримка України у післявоєнний період має переважно надаватися у формі грантів, тобто безповоротного та безоплатного фінансування. Надмірна залежність від кредитних ресурсів може посилити боргове навантаження та створити додаткові ризики для платіжного балансу, який і без того перебуває під тиском унаслідок війни. Аналіз історичних прикладів Плану Маршалла та відновлення Південної Кореї свідчить, що саме грантова допомога відігравала ключову роль у забезпеченні сталого економічного відновлення.

Крім того, доцільним є створення спеціалізованої інституції або фонду, аналогічного Адміністрації економічної співпраці (Economic Cooperation Administration), яка координувала реалізацію Плану Маршалла. Така інституція в Україні могла б виконувати функції узгодження діяльності донорів, визначення пріоритетних напрямів фінансування, контролю за цільовим використанням коштів та слугувати єдиною точкою комунікації між українською владою та міжнародними партнерами. Досвід повоєнної

реконструкції свідчить, що ефективне планування відновлення має ґрунтуватися на попередньому аналізі стану економіки, інвентаризації втрат та розробці поетапних програм відновлення з чітко визначеними строками та індикаторами виконання.

Станом на 2025 р. Уряду України вдалося уникнути повного економічного колапсу та зберегти базову макроекономічну стабільність, однак фінансова стійкість держави залишається значною мірою залежною від зовнішньої підтримки. У попередні роки війни економіка зазнала глибокого падіння, скорочення виробничих потужностей та зниження економічної активності, наслідки чого продовжують впливати на поточний стан господарської системи. Водночас у 2024–2025 рр. спостерігаються ознаки часткового відновлення окремих секторів економіки, що створює передумови для переходу від режиму виживання до стратегічного планування післявоєнного розвитку.

Узагальнюючи міжнародний досвід повоєнного економічного відновлення, доцільно порівняти ключові характеристики післявоєнної України з відомими історичними кейсами, зокрема відбудовою Західної Європи в межах Плану Маршалла та реконструкцією Південної Кореї після Корейської війни (табл. 1.1). Такий порівняльний аналіз дозволяє виокремити спільні риси та відмінності, а також обґрунтувати можливість адаптації успішних механізмів до українських реалій 2025 р. Як видно з таблиці, післявоєнна Україна має низку спільних характеристик із країнами, що успішно пройшли етап повоєнної реконструкції, зокрема збереження державності, потребу у зовнішньому фінансуванні та необхідність відновлення довіри економічних агентів. Водночас український кейс має унікальні особливості, пов'язані з тривалою безпековою загрозою, значним борговим навантаженням та нерівномірністю руйнувань регіонів.

Порівняльний аналіз підтверджує доцільність використання грантових форм фінансування як основного інструменту повоєнного відновлення України, оскільки надмірна залежність від кредитних ресурсів може призвести до поглиблення боргової кризи та посилення макроекономічних дисбалансів. Крім того, досвід Плану Маршалла та Південної Кореї свідчить про необхідність

створення спеціалізованої інституції, яка б забезпечувала координацію донорської допомоги, стратегічне планування та контроль за ефективністю використання ресурсів.

Таблиця 1.1

**Порівняльна характеристика повоєнного відновлення
України, Західної Європи та Південної Кореї**

Крайна Критерій	Західна Європа (План Маршалла)	Південна Корея після війни	Україна
Масштаби фізичних руйнувань	Дуже значні, масове знищення інфраструктури та промисловості	Значні руйнування, особливо промислових кластерів	Значні руйнування у східних і південних регіонах, обмежені — у західних
Стан державних інституцій	Збережені, потребували модернізації	Слабкі, але поступово посилювались	Функціонують, збережена керованість
Джерела фінансування відновлення	Переважно гранти (План Маршалла)	Значна частка грантової допомоги	Переважно зовнішня допомога, потреба у грантах
Роль уряду	Координація відновлення, обмежене втручання	Активна участь у формуванні економічної стратегії	Висока роль держави у стабілізації та відновленні
Інституція координації допомоги	Адміністрація економічної співпраці (ЕСА)	Центральні державні агентства	Потреба у створенні єдиного координаційного органу
Боргове навантаження	Помірне після реструктуризацій	Контрольоване	Значне, з ризиком зростання
Інвестиційний клімат	Відновлювався поступово	Формувався з нуля	Низький, високі воєнні ризики
Ключовий фактор успіху	Довіра, грантова допомога, інституційна підтримка	Державна стратегія + донорська допомога	Міжнародна підтримка + ефективна координація

Таким чином, наведена таблиця не лише ілюструє історичні паралелі, а й слугує теоретичним підґрунтям для формування сучасної моделі післявоєнного відновлення України з урахуванням економічного стану 2025 р.

1.2 Людський капітал як ключовий чинник економічної стійкості та зростання у післявоєнній відбудові

Упродовж уже тривалого часу одним із найважливіших критеріїв оцінки розвитку держав, які використовують міжнародні організації, є не тільки й не стільки збільшувані показники економічного прогресу, скільки люди та їх

потенціал. Феномен людського капіталу дослідники трактують як важливий ресурс та фактор зростання будь-якої економічної системи як у мирний, воєнний, так і післявоєнний час.

Таким чином, людський капітал становить сукупність знань, здібностей та компетенцій осіб, які формують стратегічні перспективи покращення конкурентоспроможності економіки, підприємств, соціально-економічних галузей. Дохід від людського капіталу може отримати як сама особа (власник капіталу), якщо вона має відповідні знання та здібності, так і держава, яка надає можливості для реалізації потенціалу для громадян. Основні компоненти людського капіталу складаються зі здоров'я, освіти, культури, професійного та ціннісного компонентів. У табл. 1.2 подано детальне пояснення цих складових формування людського капіталу з урахуванням сучасних глобалістичних тенденцій.

Таблиця 1.2

Основні компоненти розвитку людського капіталу та їх складові

Здоров'я	Фізичний та психологічний стан, психологічна стійкість, соціальний розвиток.
Освіта	Самоосвіта, навички та здібності, загальні та спеціальні знання.
Професійний компонент	Знання, навички, компетенції, інноваційні рішення, трудовий розвиток.
Культура	Рівень культури, цінності, виховання.
Ціннісний поведінковий капітал	Норми поведінки, мотивація до праці, соціальна інфраструктура.

Джерело: [2; 3]

У довоєнний період Україна характеризувалася відносно високими показниками людського розвитку, що дозволяло відносити її до групи країн із середнім та близьким до високого рівнем індексу людського розвитку. Поєднання позитивної динаміки економічних показників із поступовим зростанням якості людського капіталу створювало передумови для реалізації стратегій сталого соціально-економічного розвитку. Проте повномасштабна збройна агресія російської федерації призвела до суттєвого погіршення позицій України у міжнародних рейтингах, оскільки війна здійснює тривалий негативний вплив на стан здоров'я населення, рівень доходів, доступ до освіти та соціальних послуг. Матеріальні руйнування, людські втрати, вимушена

міграція та знищення інфраструктури формують довгострокові ризики для відновлення людського потенціалу держави, що безпосередньо позначатиметься на темпах економічного зростання у післявоєнний період.

У зв'язку з цим модель розвитку людського капіталу України у повоєнних умовах має базуватися на комплексному підході та враховувати необхідність одночасної реалізації економічних, соціальних та інституційних завдань. Особливого значення набуває відновлення та розвиток освіти як ключового чинника формування людського капіталу. В умовах глобалізації розвиток людського капіталу нерозривно пов'язаний із концепцією безперервної освіти, яка передбачає постійне оновлення знань, умінь і навичок, необхідних для адаптації до змін на ринку праці та ефективної участі в економічній діяльності.

У повоєнний період освіта відіграватиме визначальну роль у відновленні людського капіталу, оскільки впровадження сучасних технологій та інновацій неможливе без належного рівня підготовки кадрів. Дослідники підкреслюють, що саме інвестиції в освіту формують довгострокові передумови для економічного зростання, адже дозволяють поєднувати теоретичні знання з практичними навичками, необхідними для відновлення та модернізації економіки.

У цьому контексті основними напрямками розвитку людського капіталу в освітній сфері у повоєнний період є: забезпечення рівного доступу до безоплатної та якісної дошкільної, початкової й середньої освіти; формування належного рівня підготовки вже на ранніх етапах навчання; надання повного та недискримінаційного доступу жінкам і чоловікам до професійної та вищої освіти; підвищення частки населення, яке володіє сучасними технічними та професійними навичками, що сприятиме зростанню зайнятості, розвитку підприємницької активності та створенню нових робочих місць.

Окрему увагу у післявоєнний період необхідно приділяти подоланню проявів соціальної та гендерної нерівності, забезпеченню інклюзивності освітнього середовища, інтеграції дітей із сімей внутрішньо переміщених осіб і біженців, а також усуненню будь-яких форм дискримінації у доступі до освіти. Важливим є також надання під час навчання актуальних практичних

компетентностей, що сприятимуть самонавчанню та освіті протягом життя, а також формуванню навичок, необхідних для сталого розвитку, мирного співіснування та соціальної згуртованості.

Забезпечення безпечних, інклюзивних і сучасних освітніх середовищ, а також підтримка обдарованих дітей із соціально вразливих верств населення через систему стипендій і грантів створюватимуть умови для відновлення та нарощування людського капіталу. Водночас важливим завданням є збільшення кількості кваліфікованих педагогічних кадрів, у тому числі шляхом розвитку міжнародного співробітництва та обміну досвідом у сфері освіти.

Реалізація зазначених напрямів у повоєнний період дозволить створити міцний фундамент для відновлення людського капіталу як ключового ресурсу економічного розвитку України. Модернізація освітніх програм у поєднанні з покращенням умов здобуття освіти сприятиме не лише відновленню, а й поступовому зростанню якісних характеристик людського капіталу. Водночас слід зазначити, що ефект від упровадження таких заходів має довгостроковий характер і не може бути досягнутий у короткостроковій перспективі.

Людський капітал тісно пов'язаний з економічним зростанням, оскільки саме знання, навички та досвід населення визначають продуктивність праці та конкурентоспроможність національної економіки. З економічного погляду людський капітал є сукупністю інвестицій у освіту, професійну підготовку та здоров'я, які забезпечують зростання доходів і підвищення ефективності економічної діяльності. В умовах цифрової трансформації особливого значення набуває здатність людського капіталу до впровадження інновацій та цифрових технологій у різні сфери господарювання. За даними міжнародних рейтингів інноваційного розвитку, Україна у 2025 р. зберігає потенціал для зростання у цій сфері, однак реалізація цього потенціалу безпосередньо залежить від темпів відновлення та розвитку людського капіталу [4].

Важливим подальшим напрямом розвитку людського капіталу в умовах післявоєнного відновлення України є цифровізація економіки та інших сфер життєдіяльності суспільства, технічна модернізація пріоритетних галузей і

широке впровадження інноваційних рішень. Станом на 2025 р. цифрова трансформація розглядається не лише як інструмент підвищення ефективності економіки, а й як необхідна умова її структурного оновлення та адаптації до глобальних викликів. У цьому контексті особливого значення набуває розвиток цифрових компетентностей населення, що забезпечує здатність людського капіталу ефективно функціонувати в умовах технологічних змін.

Поряд із цим доцільним є поширення процесів цифровізації на аграрний сектор, який традиційно відіграє важливу роль у формуванні економічного потенціалу України. У післявоєнний період інноваційні практики в сільському господарстві мають бути спрямовані на оптимізацію виробничих процесів, підвищення продуктивності праці, раціональне використання ресурсів та мінімізацію ризиків, пов'язаних із кліматичними й безпековими чинниками. Таким чином, цифровізація аграрного сектору сприяє не лише зростанню його конкурентоспроможності, а й формуванню сучасного людського капіталу, здатного працювати з новітніми технологіями.

Водночас важливим напрямом розвитку людського капіталу виступає формування взаємопов'язаного процесу розвитку як професійних, так і персональних навичок працівників. У післявоєнних умовах зростає потреба в універсальних компетентностях, зокрема адаптивності, здатності до навчання протягом життя, критичного мислення та цифрової грамотності. Розвиток працівників сприяє підвищенню рівня їх кваліфікації, розширенню знань і посиленню ролі людського чинника у виробничих процесах, що безпосередньо впливає на підвищення продуктивності праці та економічної ефективності.

Досвід діяльності іноземних компаній свідчить про зростання ролі управління людськими ресурсами як ключового елемента забезпечення конкурентоспроможності підприємств. В умовах післявоєнної відбудови підприємствам доцільно впроваджувати комплексні програми розвитку персоналу, які орієнтовані не лише на задоволення потреб працівників, а й на формування їх професійної готовності до роботи в умовах структурних змін економіки. Особливого значення при цьому набуває пошук ефективних

мотиваційних механізмів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності працівників на ринку праці та зниження рівня трудової міграції.

Програми розвитку персоналу дедалі частіше акцентують увагу на залученні працівників до управління виробничими процесами, участі в проєктних командах, горизонтальній ротації кадрів, а також розвитку міжнародного співробітництва. Перманентне підвищення професійної майстерності, набуття нових знань і навичок, освіта протягом життя в умовах післявоєнної економіки перетворюються на об'єктивну необхідність як для рядових працівників, так і для управлінського персоналу. Запровадження нових моделей організації праці сприяє зростанню мобільності економічних зв'язків і потребує переосмислення традиційних підходів до управління, що, у свою чергу, стимулює розвиток людського капіталу.

Практичний досвід доводить, що соціальні витрати є ефективною інвестицією в розвиток людського капіталу. За умов, коли трудовий потенціал працівників перетворився на один із ключових факторів конкурентоспроможності підприємств, людські ресурси безпосередньо впливають на результати господарської діяльності. Забезпечення підприємств кадрами з необхідним рівнем підготовки та кваліфікації, а також ефективна інтеграція людського капіталу у виробничі процеси визначають рівень продуктивності праці, ефективність використання обладнання, технологій і цифрових інструментів.

Аналіз міжнародного досвіду свідчить, що в провідних країнах світу понад 65% національного багатства формується завдяки людському капіталу. Натомість в Україні навіть у довоєнний період цей показник не перевищував 30%, що свідчить про структурні дисбаланси в економіці. Станом на 2025 р. тенденції розвитку людського капіталу залишаються складними через наслідки повномасштабної війни, зокрема демографічну та міграційну кризу, втрату трудового потенціалу, невідповідність освітньо-кваліфікаційної структури потребам сучасного виробництва, низьку продуктивність праці та обмежений рівень інноваційності економіки.

За оцінками експертів, у середньостроковій перспективі чисельність

працездатного населення України може скоротитися, що обмежуватиме потенціал економічного зростання. У цих умовах збереження низької продуктивності праці та подальша трудова міграція посилюватимуть негативні тенденції, змушуючи підприємства скорочувати обсяги діяльності та чисельність персоналу. Відтак формування ефективних стратегій відновлення людського капіталу стає однією з ключових передумов післявоєнного економічного відновлення держави.

Економічні виклики, спричинені війною, істотно ускладнюють розвиток людського капіталу, однак водночас створюють передумови для його якісного оновлення. Переорієнтація економіки на більш технологічні та інноваційні виробничі процеси зумовлює потребу в підвищенні якості людського капіталу через навчання, перекваліфікацію та набуття практичних навичок. Це, у свою чергу, сприятиме пришвидшенню економічних процесів за рахунок залучення більш компетентних і мотивованих працівників, формуючи взаємозалежний цикл зростання людського капіталу та економічного розвитку України в післявоєнний період.

Отже, у довоєнний період Україна характеризувалася відносно високими показниками людського розвитку, що дозволяло відносити її до групи держав із середнім та вище середнього рівнем розвитку людського капіталу. Поступове зростання макроекономічних показників, розвиток ринку праці та освітньої системи створювали передумови для реалізації стратегій сталого соціально-економічного розвитку. Проте повномасштабна військова агресія Російської Федерації призвела до суттєвого погіршення позицій України у міжнародних рейтингах людського розвитку, що зумовлено значними людськими втратами, масштабними руйнуваннями інфраструктури, зниженням рівня доходів населення та обмеженням доступу до базових соціальних послуг [7; 19].

Станом на 2025 р. зазначені негативні тенденції зберігаються та мають довгостроковий характер. Війна чинить системний тиск на показники здоров'я населення, освітній потенціал і професійну реалізацію працездатного населення, що безпосередньо обмежує можливості економічного відновлення

держави [18]. У зв'язку з цим модель розвитку людського капіталу в умовах повоєнної відбудови України має базуватися на комплексному підході та враховувати принципи стійкості, інклюзивності й адаптивності.

В умовах глобалізації розвиток людського капіталу тісно пов'язаний із концепцією освіти протягом життя, яка передбачає постійне оновлення знань, умінь і навичок відповідно до потреб сучасної економіки [6; 20]. У повоєнний період освіта відіграватиме ключову роль у відновленні людського капіталу, оскільки впровадження інноваційних і цифрових технологій неможливе без відповідного рівня підготовки кадрів [9].

Особливої актуальності у 2025 р. набуває цифровізація економіки як один із визначальних напрямів розвитку людського капіталу. Формування цифрових компетентностей населення, розвиток ІТ-навичок та впровадження цифрових інструментів управління сприяють зростанню продуктивності праці та підвищенню конкурентоспроможності економіки [10; 11]. Водночас цифрова трансформація має охоплювати і аграрний сектор, де застосування інноваційних технологій дає змогу оптимізувати виробничі процеси та зменшити ресурсні втрати [13; 14].

Важливим напрямом розвитку людського капіталу є також удосконалення системи управління людськими ресурсами на рівні підприємств. Досвід провідних країн і міжнародних компаній свідчить, що інвестиції у розвиток персоналу, підвищення кваліфікації та мотивацію працівників формують стійкі конкурентні переваги суб'єктів господарювання [15; 16]. У повоєнних умовах зростає роль програм розвитку персоналу, які поєднують професійне навчання, розвиток управлінських і цифрових компетентностей, а також стимулювання інноваційної активності працівників [17].

Людський капітал безпосередньо впливає на темпи економічного зростання, оскільки поєднує знання, навички, досвід та інноваційний потенціал. Висококваліфіковані працівники сприяють підвищенню продуктивності праці та ефективності використання ресурсів, що є критично важливим для економіки України у 2025 р. [5; 6]. Водночас демографічна та міграційна кризи,

скорочення працездатного населення та невідповідність рівня кваліфікацій потребам сучасного виробництва суттєво обмежують потенціал економічного зростання [18; 19].

За оцінками міжнародних фінансових інституцій, навіть за оптимістичними сценаріями темпи зростання економіки України у середньостроковій перспективі залишатимуться обмеженими без системних інвестицій у розвиток людського капіталу [8; 18]. Таким чином, формування ефективної державної політики у сфері освіти, цифровізації, ринку праці та соціального захисту є необхідною передумовою повоєнного відновлення та сталого розвитку України.

1.3 Міжнародний досвід відновлення після конфліктів та криз: уроки для України

Серед основних причин дослідження та структурування досвіду розвинених країн з метою формування стратегічної візії повоєнної відбудови України доцільно виокремити низку ключових аспектів.

По-перше, вивчення досвіду повоєнної відбудови дає змогу зберегти історичну пам'ять про минулі події та усвідомити їхній вплив на сучасні соціально-економічні процеси. Це сприяє уникненню повторення системних помилок, а також забезпечує спадковість управлінських рішень і збереження інституційних напрацювань, що є важливою передумовою сталого розвитку держави [21; 23].

По-друге, оцінка досвіду повоєнного відновлення надає цінні практичні уроки для сучасного суспільства у сфері антикризового управління, стратегічного планування та координації робіт з відновлення інфраструктури, економіки та соціальної сфери. Зазначені аспекти набувають особливої актуальності для України в умовах воєнного стану та формування довгострокових програм післявоєнного розвитку [22; 26].

По-третє, систематизація досвіду повоєнної відбудови сприяє розвитку

наукового підходу до аналізу складних соціально-економічних процесів, оскільки передбачає порівняльне оцінювання різних моделей відновлення, визначення їх ефективності та виявлення факторів, що забезпечують економічне зростання без повторення неефективних або корупційно вразливих практик [23; 30].

По-четверте, структурування досвіду повоєнного відновлення дозволяє глибше зрозуміти роль міжнародного співробітництва та механізмів взаємного навчання між країнами. Це створює підґрунтя для адаптації успішних інституційних, фінансових і управлінських рішень, що застосовувалися в інших державах під час відбудови після збройних конфліктів, та сприяє інтеграції України у міжнародний економічний простір [21; 27].

Опанування досвіду інших країн також сприяє збереженню накопичених знань та формуванню стійкого й конкурентоспроможного суспільства, орієнтованого на довгостроковий розвиток, цифровізацію та підвищення якості життя населення [29].

Разом із тим, вибір часового проміжку для вивчення досвіду повоєнного відновлення обмежується сучасними соціально-економічними реаліями. З огляду на формування цифрової економіки та трансформацію суспільних відносин, аналіз відновлювальних процесів далеких історичних періодів не є достатньо релевантним. У цьому контексті доцільно застосовувати ретроспективний аналіз і зосереджувати увагу на країнах, які досягли значних результатів у розвитку після завершення масштабних воєн у другій половині XX – на початку XXI століття [26; 30].

З огляду на зазначене, доцільним є дослідження досвіду таких країн, як Німеччина, Японія, Південна Корея, Боснія і Герцеговина та Сінгапур. Практики післявоєнної відбудови цих держав можуть бути використані під час планування та реалізації відновлення України після завершення війни [21; 23].

Особливий інтерес для України становить досвід Боснії і Герцеговини, яка після війни 1990-х рр. зазнала значних руйнувань економіки та соціальної інфраструктури. Для України цінними є напрацювання у сферах національного примирення, відновлення соціальних зв'язків, врегулювання конфлікту та

формування механізмів спільного суспільного життя [28].

Відновлення Боснії і Герцеговини здійснювалося за рахунок комплексного поєднання інституційних реформ, міжнародної фінансової допомоги та внутрішніх структурних змін. Незважаючи на наявність значних викликів, країна поступово сформувала умови для економічної стабілізації та розвитку.

З метою узагальнення практичних результатів повоєнного відновлення доцільно систематизувати ключові напрями, цілі та досягнення стратегій, реалізованих у Боснії і Герцеговині після завершення збройного конфлікту. Це дозволяє виокремити інструменти, які можуть бути адаптовані в процесі післявоєнної відбудови України з урахуванням сучасних соціально-економічних викликів. Основні цілі та результати стратегій повоєнного відновлення Боснії і Герцеговини систематизовано в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

**Основні напрями та результати стратегій повоєнного відновлення
Боснії і Герцеговини**

Напрямок відновлення	Ключові цілі	Основні результати
Інституційна стабілізація	Формування нової системи державного управління, відновлення правопорядку, забезпечення політичної стабільності	Створення базових інститутів державної влади, запровадження механізмів міжетнічного врегулювання, відновлення функціонування органів місцевого самоврядування
Відновлення інфраструктури	Реконструкція житлового фонду, транспортної та енергетичної інфраструктури	Відбудова ключових транспортних коридорів, об'єктів соціальної інфраструктури, часткове відновлення житлового фонду за підтримки міжнародних донорів
Економічне відновлення	Стимулювання підприємництва, залучення інвестицій, відновлення виробництва	Запуск малого та середнього бізнесу, зростання ролі приватного сектору, формування передумов для макроекономічної стабільності
Податкова реформа	Спрощення податкової системи, зменшення фіскального навантаження, стимулювання інвестицій	Уніфікація податкових правил, запровадження ПДВ, підвищення податкової дисципліни
Соціальне відновлення	Повернення внутрішньо переміщених осіб, відновлення соціальних зв'язків	Часткове повернення населення, реалізація програм соціальної інтеграції та примирення
Антикорупційні заходи	Підвищення прозорості використання коштів, зменшення тіньових практик	Запровадження контролю за міжнародною допомогою, формування антикорупційних інституцій

Джерело: [21; 25; 28]

Наведені у табл. 1.3 дані свідчать, що повоєнне відновлення Боснії і Герцеговини ґрунтувалося на комплексному підході, який поєднував інституційні реформи, економічні стимули та соціальні механізми примирення. Особливе значення мала координація внутрішньої політики з міжнародною фінансовою та технічною допомогою, що дозволило забезпечити базову стабілізацію економіки та поступове відновлення довіри до державних інститутів [21; 28].

Для України даний досвід є показовим з точки зору поєднання податкових реформ, антикорупційних заходів та програм соціальної реінтеграції, що можуть бути використані як елементи комплексної моделі післявоєнного відновлення з урахуванням масштабів руйнувань і сучасних цифрових трансформацій економіки [25; 30].

Окрім реалізації стратегічних програм відбудови, у Боснії і Герцеговині було впроваджено низку змін у системі оподаткування з метою стимулювання економічного зростання та залучення інвестицій. З урахуванням федеративного устрою держави податкові реформи мали як загальнодержавний, так і регіональний характер. Такі зміни сприяли створенню сприятливого бізнес-середовища та активізації економічної діяльності у післявоєнний період [25].

Водночас важливим доповненням до податкових реформ стали антикорупційні заходи, спрямовані на підвищення прозорості використання міжнародної допомоги та бюджетних ресурсів. Досвід Боснії і Герцеговини засвідчує, що поєднання фіскальних стимулів з антикорупційними механізмами є необхідною умовою ефективного післявоєнного відновлення держави [27; 28].

Повоєнна відбудова Німеччини (1945–1955 рр.) відзначалася масштабними руйнуваннями інфраструктури, економіки та соціальної структури. Основні напрями відновлення включали економічну стабілізацію, земельну реформу, соціальну реінтеграцію населення, відновлення промислових кластерів та інтеграцію до міжнародної економіки (табл. 1.4). Ключовим фактором стало поєднання внутрішніх реформ із планом Маршалла та підтримкою міжнародних організацій.

Таблиця 1.4

Основні напрями та результати повоєнного відновлення Німеччини

Напрямок відновлення	Ключові цілі	Основні результати
Економічна стабілізація	Контроль інфляції, стабілізація валютного курсу, відновлення промисловості	Введення німецької марки, контроль грошового обігу, швидке відновлення промислового виробництва, зростання ВВП на 7–8% щорічно
Земельна та аграрна реформа	Перерозподіл землі, відновлення сільського господарства	Підвищення продуктивності сільського господарства, повернення фермерів до роботи, формування середнього класу
Соціальна інтеграція	Відновлення соціальної інфраструктури, повернення біженців та переселенців	Відновлення шкіл, лікарень, створення системи соціального забезпечення, повернення значної частини внутрішньо переміщених осіб
Індустріальна реконструкція	Відновлення ключових промислових кластерів	Повернення до експорту, запуск важкої та легкої промисловості, розвиток машинобудування та хімічного сектору
Міжнародна інтеграція	Участь у плані Маршалла, інтеграція в європейську економіку	Отримання фінансової та технічної допомоги, формування основ Європейського економічного співтовариства
Антикорупційні та адміністративні реформи	Забезпечення прозорості, ефективність управління	Запровадження механізмів контролю, реорганізація державних інституцій

Джерело: [31; 32]

Повоєнна Німеччина опинилася у надзвичайно складній ситуації: значні руйнування інфраструктури, падіння промислового виробництва на понад 70%, дефіцит продуктів харчування та житла. Основними напрямками відновлення стали економічна стабілізація, земельна та аграрна реформа, соціальна інтеграція населення, відновлення промислових кластерів та інтеграція до міжнародної економіки.

Важливою складовою стала фінансова підтримка з боку США за Планом Маршалла, яка забезпечила надходження коштів на модернізацію промисловості, ремонт транспортної та енергетичної інфраструктури, а також на формування системи соціальної підтримки [31; 32]. Додатково, Німеччина запровадила власні внутрішні реформи: нова валюта (німецька марка), контроль над інфляцією, ефективне розподілення ресурсів та стимулювання приватної ініціативи.

Соціальні реформи включали повернення переселенців, інтеграцію біженців, відновлення шкіл і лікарень, створення ефективної системи

соціального забезпечення. Цей комплекс заходів сприяв відновленню довіри населення до державних інституцій, стабілізації ринку праці та створенню передумов для економічного зростання [33].

Економічна та індустріальна відбудова Німеччини мала також стратегічний характер: акцент робився на відновленні промислових кластерів (машинобудування, хімічна промисловість, металургія), що забезпечило зростання експорту та інтеграцію країни у європейську економіку.

Досвід повоєнної відбудови Німеччини та Японії свідчить, що ефективне відновлення держави потребує комплексного та системного підходу. Успіх досягається через поєднання модернізації промисловості, технологічного оновлення, інтеграції у міжнародну економіку, проведення структурних реформ та розвитку соціальної інфраструктури. Важливим фактором є також інвестиції в людський капітал, підготовка кваліфікованих кадрів та впровадження інноваційних і цифрових рішень у ключових галузях економіки.

У порівнянні з Україною, яка наразі переживає повоєнну кризу, ці країни мали більш сприятливі умови для стабілізації економіки та залучення міжнародної допомоги. Україна, на відміну від Німеччини та Японії, стикається із значними фізичними руйнуваннями, демографічними та міграційними викликами, високим державним боргом і необхідністю одночасно забезпечувати безпеку та відновлення інфраструктури. Водночас уроки цих країн демонструють, що Україна може досягти успіху, застосовуючи комплексний підхід: модернізацію промисловості та інфраструктури, цифровізацію, розвиток людського капіталу, ефективне залучення міжнародної допомоги та контроль за цільовим використанням ресурсів.

Таким чином, досвід Німеччини та Японії дає змогу Україні визначити ключові принципи повоєнного відновлення та адаптувати їх до сучасних економічних і соціальних умов для забезпечення сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності країни.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 1

У розділі було досліджено теоретико-методологічні основи післявоєнного економічного відновлення держави та визначено ключові чинники, що впливають на формування стійкої та конкурентоспроможної економіки в умовах постконфліктного розвитку.

У ході аналізу встановлено, що післявоєнне відновлення економіки є складним, багаторівневим процесом, який виходить за межі виключно фізичної реконструкції зруйнованої інфраструктури. Воно передбачає реалізацію системних структурних змін, інституційну модернізацію, відновлення довіри економічних агентів та формування довгострокових передумов економічного зростання. Обґрунтовано, що ефективність післявоєнної відбудови значною мірою залежить від здатності держави поєднувати короткострокові заходи стабілізації з довгостроковими стратегіями розвитку.

Доведено, що людський капітал є ключовим фактором економічної стійкості та зростання у післявоєнний період. Саме рівень освіти, професійних навичок, здоров'я та інноваційного потенціалу населення визначає можливості відновлення виробництва, підвищення продуктивності праці та адаптації економіки до структурних змін. Встановлено, що в умовах війни та післявоєнної трансформації роль людського капіталу суттєво посилюється, а інвестиції в його розвиток набувають стратегічного значення для держави.

Особливу увагу у розділі приділено системі освіти як базовому елементу формування людського капіталу. Обґрунтовано, що освіта виступає не лише соціальним інститутом, а й економічним ресурсом, який забезпечує підготовку кваліфікованих кадрів, розвиток цифрових та інноваційних компетентностей і підвищення конкурентоспроможності національної економіки. У післявоєнний період модернізація освітньої системи має стати одним із пріоритетних напрямів державної політики.

Аналіз міжнародного досвіду післявоєнного відновлення економіки свідчить, що успішна реконструкція держав можливе за умови поєднання

зовнішньої фінансової підтримки з внутрішніми інституційними реформами, ефективним державним управлінням та чітко визначеними пріоритетами розвитку. Досвід країн, що пройшли етап повоєнної відбудови, підтверджує доцільність концентрації ресурсів на розвитку людського капіталу, освіти та соціальної інфраструктури як основи довгострокового економічного зростання.

Отже, результати теоретичного аналізу, здійсненого у першому розділі, формують наукове підґрунтя для подальшого дослідження сучасного стану та економічних втрат України внаслідок війни, а також для обґрунтування пріоритетних напрямів післявоєнного відновлення економіки держави, що буде здійснено у наступних розділах роботи.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНИХ ВТРАТ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙНИ

2.1 Економічні наслідки війни для розвитку національної економіки

Повномасштабне вторгнення Росії у 2022 р. спричинило найглибшу економічну кризу в Україні з часів незалежності. На 2025 р. країна все ще відчуває серйозні наслідки війни, що проявляються у зниженні виробничих потужностей, падінні ВВП, зниженні рівня зайнятості та обмеженні внутрішнього споживання. За оцінками експертів, ВВП України у 2022 р. впав на 47–50% порівняно з 2021 р., а у 2025 р. відновлення відбувається повільними темпами, переважно у західних і центральних регіонах [34].

Найбільш постраждалі галузі економіки – промисловість, транспорт, енергетика, сільське господарство та будівництво. Зниження виробничих потужностей у цих секторах коливається від 30% до 50%, а значна частина підприємств тимчасово або назавжди призупинила діяльність. Масова міграція населення та демографічні втрати ще більше ускладнюють процеси відновлення [35].

Інфраструктурні руйнування, зокрема доріг, мостів, залізничних колій, енергетичних об'єктів та житлового фонду, створили критичні обмеження для логістики та виробничих процесів. На додаток, державний бюджет продовжує зазнавати величезного навантаження через потребу фінансування оборони та соціальної підтримки населення. Фіскальна стабільність у 2025 р. значною мірою забезпечується за рахунок міжнародної фінансової допомоги, грантів, кредитів і спеціальних програм від уряду та міжнародних інституцій [36, 37].

Серед основних наслідків війни для економіки України можна виділити:

1. Зниження обсягів ВВП та падіння промислового виробництва, особливо у східних і південних регіонах;

2. скорочення доходів домогосподарств та купівельної спроможності, що обмежує внутрішнє споживання та розвиток малого та середнього бізнесу;

3. високий державний борг та фіскальний дефіцит, який покривається за рахунок зовнішньої допомоги та кредитів;

4. втрати трудових ресурсів через міграцію, мобілізацію та демографічні проблеми;

5. руйнування ключової інфраструктури, що гальмує виробництво та логістику;

6. скорочення експортного потенціалу та порушення торговельних зв'язків, що ускладнює валютні надходження та фінансування імпорту критично важливих ресурсів.

Для наочності наводимо табл. 2.1 з оцінкою втрат виробничих потужностей за основними секторами економіки у порівнянні з довоєнним 2021 р.:

Таблиця 2.1

Оцінка втрат виробничих потужностей

Галузь економіки	Втрата виробничих потужностей, %	Примітки
Промисловість	40–50	Найбільші руйнування на сході та півдні
Сільське господарство	30–35	Скорочення поголів'я худоби, руйнування інфраструктури
Енергетика	35–45	Пошкодження ТЕС, ЛЕП, газотранспортних мереж
Транспорт та логістика	40–50	Руйнування доріг, мостів, залізничної інфраструктури
Будівництво та ЖКГ	25–30	Руйнування житлового фонду, комунальних мереж

Враховуючи ці показники, очевидним стає, що для відновлення економіки України потрібна довгострокова стратегія, що включає:

- поетапне відновлення критичної інфраструктури;
- модернізацію промислових підприємств та впровадження цифрових технологій;
- залучення міжнародних інвестицій та грантів;
- підтримку малого та середнього бізнесу;
- розвиток людського капіталу та підвищення кваліфікації робітників [38, 39].

На сьогоднішній день важливим чинником стабілізації економіки є поєднання державної політики та зовнішньої допомоги, яка спрямована на забезпечення базових потреб населення, підтримку ключових секторів економіки та створення умов для зростання інвестиційної привабливості України. За оцінками економістів, навіть з урахуванням міжнародної допомоги, темпи економічного зростання залишаються обмеженими і не перевищують 2,5–3% на рік [40].

Головним і найтрагічнішим наслідком повномасштабної війни в Україні стали людські втрати та масштабна гуманітарна криза, зумовлена масовим внутрішнім і зовнішнім переміщенням населення. Війна, що розпочалася 24 лютого 2022 р., призвела до значних руйнувань житлової, виробничої та соціальної інфраструктури, особливо у великих містах та промислових центрах, а згодом поширилася і на сільські території. У результаті бойових дій понад 3,6 млн осіб були змушені покинути територію України, а ще кілька мільйонів стали внутрішньо переміщеними особами, що суттєво вплинуло на функціонування ринку праці, систему соціального захисту та економічну активність у регіонах [41].

Воєнні дії спричинили різке погіршення продовольчої безпеки, як на національному, так і на глобальному рівнях. Порушення виробничих циклів у сільському господарстві, мінування земель, знищення логістичної інфраструктури та дефіцит ресурсів істотно ускладнили ведення аграрної діяльності. Особливо вразливими стали сільські території, де війна призвела до зниження доходів населення та погіршення доступу до базових послуг. Варто зазначити, що ще до початку війни в Україні спостерігалось зростання цін на продукти харчування, зумовлене високими цінами на енергоносії, добрива та сільськогосподарські послуги. Війна суттєво загострила цю тенденцію [42].

У березні 2022 р. індекс цін на продовольство ФАО досяг історичного максимуму, перевищивши рівень лютого на 12,6%, а показники аналогічного періоду попереднього року – на 33,6%. Це перевищило навіть пікові значення 2011 р., що свідчить про безпрецедентний вплив війни на світові продовольчі ринки [43].

Україна та російська федерація відіграють ключову роль у світовій торгівлі продовольством. У 2021 р. частка експорту пшениці з цих двох країн становила близько 30% світового обсягу. Україна займала провідні позиції на ринку кукурудзи, забезпечуючи в середньому 16% світового експорту, а також була одним із найбільших експортерів соняшникової олії – разом із Росією понад 78% світового постачання. Крім того, Російська Федерація залишалася ключовим експортером мінеральних добрив, що ще більше посилює вплив війни на глобальну продовольчу систему [44].

Майже 50 країн світу залежать від імпорту пшениці з України та Росії щонайменше на 30%, що робить їх надзвичайно вразливими до перебоїв у постачанні. У зв'язку з цим війна в Україні спричинила значний тиск на країни з низьким рівнем доходу та імпортозалежні економіки, де зростання цін на продукти харчування безпосередньо загрожує соціальній стабільності та добробуту населення [45].

Згідно з оцінками Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), війна спричинила масштабні макроекономічні та фінансові потрясіння, зокрема різке зростання цін на нафту, газ та сільськогосподарську продукцію. Якщо до початку війни прогнозувалося поступове відновлення глобальної економіки після пандемії COVID-19, то воєнний конфлікт суттєво погіршив ці очікування. Світове зростання ВВП у короткостроковій перспективі може скоротитися більш ніж на 1 відсотковий пункт, а рівень глобальної інфляції – зрости майже на 2,5 відсоткових пункти протягом першого року після початку війни [46].

Найбільшого негативного впливу зазнали європейські країни, зокрема через залежність від російських енергоносіїв. Потенційне скорочення імпорту енергоресурсів із Росії на 20% може призвести до зниження валового виробництва в економіках ЄС більш ніж на 1 відсотковий пункт, що особливо вдарить по таких галузях, як енергетика, хімічна промисловість, металургія та транспорт [47].

Водночас війна актуалізувала необхідність диверсифікації енергетичних джерел, підвищення енергоефективності та прискорення переходу до зеленої економіки, що має стратегічне значення як для України, так і для світової

економіки загалом.

Таким чином, війна в Україні має комплексний негативний вплив на національну економіку та світові ринки, поєднуючи гуманітарну катастрофу з глибокими економічними дисбалансами. Руйнування інфраструктури, людські втрати, порушення продовольчих і енергетичних ланцюгів постачання створюють довгострокові виклики для відновлення економіки України та стабільності глобальної економічної системи, що потребує скоординованих міжнародних рішень і фінансової підтримки.

2.2 Вплив воєнних дій на людський капітал та ринок праці

Ринок праці є невід’ємною складовою загальнонаціонального ринку, а ефективність його функціонування безпосередньо визначає динаміку соціально-економічного розвитку держави. В умовах повномасштабної війни та її тривалих наслідків ринок праці України зазнав глибоких структурних деформацій, що зберігаються і у 2025 р. Попри поступову адаптацію економіки до воєнних реалій, ринок праці продовжує функціонувати в умовах підвищеної нестабільності, обмеженого попиту на робочу силу та суттєвих демографічних втрат.

Головними викликами для ринку праці у 2025 р. залишаються значні людські втрати, масова внутрішня та зовнішня міграція, дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили, а також зниження трудового потенціалу країни. За оцінками міжнародних організацій, сукупні втрати робочих місць, спричинені війною, залишаються критичними, а процес повернення економічно активного населення має повільний і нерівномірний характер. Значна частина українців, які виїхали за кордон у 2022–2023 рр., у 2025 р. все ще не повернулася на внутрішній ринок праці, що формує довгострокові ризики дефіциту кадрів.

Кількісні параметри функціонування ринку праці в умовах воєнного стану та поступового відновлення у 2025 р. узагальнено в табл. 2.2. Наведені показники свідчать, що формальне зменшення рівня зареєстрованого безробіття

не відображає реального стану ринку праці, оскільки значна частина населення перебуває за межами офіційного обліку через міграцію, неформальну зайнятість або тимчасову економічну неактивність.

Таблиця 2.2

**Основні показники ринку праці України в умовах воєнного стану
та початкового відновлення, 2025 р.**

Показник	Значення
Орієнтовна сукупна втрата робочих місць з 2022 р.	4,8–5,2 млн
Кількість економічно активного населення	близько 15,2 млн осіб
Кількість зареєстрованих безробітних	310–330 тис. осіб
Рівень зареєстрованого безробіття	2,0–2,2 %
Середня тривалість пошуку роботи	85–90 днів
Частка неформальної та тимчасової зайнятості	близько 30 %
Частка дистанційної зайнятості	понад 20 %

Важливою характеристикою сучасного етапу розвитку ринку праці є зміна структури зайнятості. У 2025 р. зберігається тенденція концентрації робочих місць у базових секторах економіки, які забезпечують продовольчу, енергетичну та соціальну безпеку держави. Найвищий рівень працевлаштування спостерігається у сільському господарстві, переробній промисловості, сфері торгівлі, логістики, а також у секторі державного управління та оборони.

Водночас офіційні дані не відображають реального масштабу кризи на ринку праці. Зменшення кількості зареєстрованих безробітних пояснюється низкою чинників, серед яких: масовий виїзд громадян за кордон, неможливість збору статистичних даних на тимчасово окупованих територіях, зменшення підконтрольної державі території, а також відтермінування подання звітності роботодавцями в умовах воєнного стану. Крім того, значна частина громадян не реєструється у службі зайнятості та здійснює пошук роботи самостійно, що традиційно характерно для українського ринку праці, але в умовах війни ця тенденція посилилася.

Додатковим фактором дестабілізації ринку праці стали зміни у трудовому

законодавстві, які дозволяють роботодавцям у період дії воєнного стану призупиняти дію трудових договорів або відправляти працівників у неоплачувані відпустки. Такі заходи, з одного боку, дали змогу зберегти формальні трудові відносини, а з іншого – призвели до зниження доходів населення та зростання прихованого безробіття.

Суттєво погіршилася й ситуація з вакансіями. У травні 2023 р. в базі Державної служби зайнятості налічувалося лише 25,3 тис. вакансій, що на 60% менше, ніж у відповідному періоді 2021 р. В середньому по Україні на одне вакантне робоче місце претендувало 11 безробітних, тоді як у 2021 р. цей показник становив 6 осіб. Найбільш складна ситуація спостерігалася у Херсонській, Черкаській, Чернігівській, Миколаївській, Донецькій та Запорізькій областях [42].

Паралельно з офіційним ринком праці активізувався приватний сегмент онлайн-працевлаштування. Зокрема, за даними платформи Rabota.ua, у 2024 році пропонувалося близько 20 тис. вакансій, переважно у великих містах та відносно безпечних регіонах України – Києві, Львові, Дніпрі, Одесі, Чернівцях, Тернополі, Івано-Франківську та Вінниці. Це свідчить про територіальну концентрацію економічної активності та зростання ролі внутрішньої трудової міграції.

Соціально-демографічний профіль безробітних у 2025 р. також зазнав змін. У структурі зареєстрованого безробіття домінують жінки та особи середнього працездатного віку, що пояснюється мобілізаційними процесами, зростанням навантаження на жінок у сфері послуг та соціального забезпечення, а також складнощами професійної перекваліфікації в умовах війни. Детальну характеристику зареєстрованих безробітних наведено у табл. 2.3, яка демонструє наявність глибоких структурних дисбалансів на ринку праці.

Відновлення довоєнного стану зайнятості та функціонування ринку праці в Україні є складним і тривалим процесом, що у 2025 р. відбувається в умовах глибоких структурних дисбалансів економіки. Цей процес зумовлений суттєвим скороченням валового внутрішнього продукту, масштабними фізичними руйнуваннями виробничої, транспортної та соціальної інфраструктури, знищенням або зупинкою діяльності значної кількості підприємств, а також

значними обсягами зовнішньої та внутрішньої міграції робочої сили. Вагомим стримуючим чинником залишається втрата частини інтелектуального та фізичного потенціалу трудових ресурсів, а також обмежені можливості інвестування в економіку в умовах воєнних ризиків і фіскальних обмежень.

Таблиця 2.3

Соціально-демографічна характеристика зареєстрованих безробітних, 2025 р.

Показник	Значення
Загальна кількість безробітних	320 тис. осіб
Частка жінок	60–62 %
Частка чоловіків	38–40 %
Найчисельніша вікова група	35–49 років (≈ 32 %)
Друга за чисельністю вікова група	50–59 років (≈ 27 %)
Частка ВПО серед безробітних	понад 25 %
Особи з потребою перекваліфікації	понад 40 %

Водночас у 2025 р. поступово формуються передумови для якісної трансформації ринку праці. Ключову роль у цьому процесі відіграє узгоджена взаємодія держави, роботодавців та найманих працівників, яка у поєднанні зі стратегічними напрямками післявоєнної відбудови економіки здатна забезпечити адаптацію ринку праці до нових соціально-економічних реалій. Особливого значення набуває реалізація державної політики, спрямованої на стабілізацію зайнятості, підтримку підприємництва, стимулювання створення робочих місць та розвиток секторів економіки, пов'язаних із відновленням країни.

Пріоритетними орієнтирами поствоєнного відновлення ринку праці мають стати збереження та примноження людського капіталу, сприяння його відтворенню та професійному розвитку, прогнозування потреб у робочій силі з урахуванням вимог нової економічної моделі, інтересів роботодавців і стратегічних цілей держави. Важливого значення набуває формування ефективної системи мотивації до швидкого працевлаштування, підвищення або зміни кваліфікації відповідно до потреб ринку, а також стимулювання підприємницької активності населення як чинника розширення зайнятості та економічного зростання.

2.3 Фінансові та структурні обмеження економічного відновлення України

Структурне фінансування – це система фінансових інструментів, що дозволяє оптимізувати ризики та забезпечити довгострокову ресурсну базу для реалізації масштабних інвестиційних проєктів [48]. Воно дає змогу мобілізувати капітал шляхом сек'юритизації активів, проєктного фінансування, створення спеціальних цільових компаній (Special Purpose Vehicle – SPV), інвестиційних фондів, а також випуску спеціалізованих облігацій [49]. Ключова перевага структурного фінансування полягає в тому, що обслуговування боргових зобов'язань здійснюється за рахунок грошових потоків, які генерує сам проєкт, а не за рахунок загальних активів або балансу позичальника [48].

Структурне фінансування є відносно новим напрямом фінансової науки: вперше цей термін почали активно використовувати у 1990-х рр. для опису різновидів боргових зобов'язань, «забезпечених фінансовими активами або кредитною підтримкою третіх сторін» [49]. Традиційно поняття структурного фінансування розглядалося у межах концепції сек'юритизації та операцій із цінними паперами, забезпеченими активами або іпотекою. Водночас сучасні дослідники пропонують ширше трактування цього поняття, розглядаючи його як процес використання акціонерного капіталу, боргових та гібридних фінансових інструментів для вирішення проблем, які не можуть бути ефективно розв'язані за допомогою традиційних методів фінансування [50].

Френк Фабоцці – один із провідних теоретиків у сфері структурного фінансування та автор фундаментальної праці «Introduction to Structured Finance», окрім класичних операцій сек'юритизації, зазначає, що структурне фінансування охоплює також складні фінансові продукти, зокрема облігації з вбудованими похідними та екзотичними опціонами, а також такі форми фінансування, як проєктне фінансування та фінансовий лізинг [51]. Таким чином, структурне фінансування охоплює широкий спектр фінансових операцій і продуктів та є гнучким інструментом, який може включати одну або кілька таких операцій:

- складні фінансові трансакції, пов'язані зі списанням активів з балансу компанії та залученням коштів шляхом випуску цінних паперів на міжнародних фінансових ринках (сек'юритизація) [49];
- передання активів на баланс спеціально створеної юридичної особи (SPV), що дозволяє ізолювати ризики проєкту від ініціатора [48];
- випуск облігацій, забезпечених активами та/або прив'язаних до індексів чи інших базових активів [50];
- укладення угод між компаніями, банками та фінансовими групами з метою оптимізації податкового, бухгалтерського або фінансового середовища [51].

Загалом структурне фінансування ґрунтується на принципі структурної ізоляції ризиків, відповідно до якого фінансові активи, що випускаються, можуть бути відокремлені від компанії-ініціатора, зокрема через механізм SPV, і не несуть ризику її банкрутства [48]. Завдяки цьому ініціатор отримує спрощений доступ до ринків капіталу, а вартість залучення ресурсів є нижчою порівняно з прямим продажем активів інвесторам [49]. Зниження фінансових витрат та можливість формування індивідуальних фінансових рішень відповідно до вимог інвесторів є однією з ключових переваг структурного фінансування [51].

У сучасних умовах структурне фінансування охоплює такі основні інструменти:

Проектне фінансування (Project Finance) – фінансування окремих масштабних проєктів, у яких повернення інвестицій забезпечується грошовими потоками від реалізації самого проєкту. Цей інструмент широко застосовується для відновлення транспортної, енергетичної та житлової інфраструктури [52].

Державно-приватне партнерство (ДПП) – форма співпраці держави та приватного сектору, що передбачає розподіл ризиків, відповідальності та вигід між сторонами [53].

Сек'юритизація – перетворення пулу активів (іпотечних, лізингових, кредитних) на оборотні цінні папери з метою підвищення ліквідності та розширення доступу до фінансування, зокрема для малого та середнього бізнесу [49].

Цільові облігації – інфраструктурні, «зелені», ESG-облігації, спрямовані на фінансування проєктів сталого розвитку, енергоефективності та відновлюваної енергетики [54].

Blended finance (змішане фінансування) – поєднання грантів, державних гарантій або субсидій із комерційними кредитами та приватним капіталом з метою зниження інвестиційних ризиків [55].

Застосування зазначених інструментів є особливо важливим для економік, що перебувають у фазі відновлення, оскільки вони забезпечують довгострокове фінансування, сприяють залученню приватного капіталу та міжнародних фінансових інституцій, а також підтримують модернізацію інфраструктури відповідно до принципів сталого розвитку [52; 55].

Міжнародний досвід використання структурного фінансування є надзвичайно цінним для України, адже дозволяє адаптувати перевірені механізми реалізації масштабних інвестиційних проєктів, знизити рівень ризиків та підвищити ефективність залучення фінансових ресурсів. У табл. 2.4 узагальнено досвід країн, які активно застосовували інструменти структурного фінансування у процесі відновлення та модернізації своїх економік. Отже, структурне фінансування відіграє дедалі важливішу роль у сучасних економіках, що переживають періоди глибоких трансформацій. Для України, яка після завершення війни потребуватиме масштабної мобілізації фінансових ресурсів і водночас прагнутиме побудови стійкої та конкурентоспроможної економічної моделі, цей інструмент є одним із ключових механізмів довгострокового розвитку.

У сучасних умовах дефіциту бюджетних ресурсів, високого рівня державного боргу та потреби у масштабних інвестиціях у відновлення інфраструктури, енергетики, промисловості та соціальної сфери, саме структурне фінансування дозволяє поєднати інтереси держави, приватного бізнесу та міжнародних фінансових інституцій. Його використання створює передумови для ефективнішого перерозподілу ризиків між учасниками інвестиційного процесу та підвищення загальної результативності реалізації проєктів.

Таблиця 2.4

**Аналіз міжнародного досвіду використання інструментів
структурного фінансування**

Країна/регіон	Зовнішні обставини	Використання інструментів СФ	Можливості використання в Україні
Хорватія (після війни 1990-х рр.)	Велика шкода інфраструктурі, житлу, економіці.	Використання міжнародних кредитів і грантів, сек'юритизація іпотек, участь приватного бізнесу у відбудові інфраструктури	Необхідно чітко визначати майбутні потоки доходності, щоб інвестиційні проєкти були самодостатніми; важлива роль прозорості та контролю
Європа після II світової війни	Повна відбудова, модернізація економіки	Великі гранти, кредити, партнерства, інвестування у виробництво, інфраструктуру, освіту та охорону здоров'я	Поєднання державної допомоги з приватними інвестиціями забезпечило б стійкий розвиток; важлива стратегія довгострокових реформ
Країни, що розвиваються – використання зелених облігацій	Перехід на відновлювальну енергетику, кліматичні зобов'язання	Випуск «зелених» облігацій, грантів, стимулів, державних гарантій для проєктів ВДЕ	В Україні є сильний потенціал для ВДЕ проєктів, але треба забезпечити стандарти ESG та інституційну підтримку, щоб привернути міжнародні інвестиції

Однією з ключових переваг структурного фінансування для економіки України є можливість активного залучення приватного та міжнародного капіталу. У післявоєнний період традиційні форми інвестування залишаються обмеженими через високий рівень невизначеності, політичні та безпекові ризики. Використання інструментів структурного фінансування, зокрема державних гарантій, механізмів страхування політичних і кредитних ризиків, а також сек'юритизації активів, дозволяє суттєво підвищити інвестиційну привабливість проєктів. Це створює умови для входження міжнародних інвесторів у такі стратегічно важливі галузі, як енергетика, транспортна та логістична інфраструктура, відновлювальна енергетика, цифрові технології та промислове виробництво.

Не менш важливою перевагою є оптимізація бюджетних видатків держави. В умовах обмежених фінансових можливостей пряме бюджетне фінансування масштабних проєктів може призвести до зростання боргового навантаження та фіскальних ризиків. Структурне фінансування дозволяє

трансформувати державні кошти у фінансовий «якір» або «каталізатор», який стимулює залучення значно більших обсягів приватного капіталу. Таким чином, навіть відносно невеликі бюджетні ресурси можуть мати мультиплікативний ефект, забезпечуючи реалізацію капіталомістких проєктів без критичного навантаження на державні фінанси.

Важливим аспектом є також підвищення ефективності інвестицій та стимулювання інноваційного розвитку. Міжнародні фінансові організації та інституційні інвестори дедалі більше орієнтуються на дотримання стандартів ESG (екологічних, соціальних та управлінських критеріїв). У цьому контексті структурне фінансування сприяє впровадженню сучасних технологій, підвищенню енергоефективності, розвитку «зеленої» економіки та модернізації виробничих процесів. Це не лише покращує екологічні та соціальні показники, а й підвищує конкурентоспроможність української економіки у довгостроковій перспективі.

Окремої уваги заслуговує роль структурного фінансування у прискоренні відновлення зруйнованої війною інфраструктури. Значні втрати транспортних, енергетичних та соціальних об'єктів потребують швидких і ефективних рішень. Використання моделей проєктного фінансування та державно-приватного партнерства дозволяє поєднати фінансові ресурси держави і приватного сектору, забезпечуючи баланс між ризиками та вигодами. Участь приватного бізнесу в управлінні інфраструктурними проєктами сприяє підвищенню якості менеджменту, зниженню витрат і дотриманню встановлених строків реалізації.

Водночас, попри значний потенціал, застосування структурного фінансування в Україні супроводжується низкою викликів та ризиків. Одним із ключових обмежень залишається інституційна слабкість та недостатня управлінська спроможність. Реалізація складних фінансових конструкцій потребує високого рівня професійної підготовки, досвіду та координації між державними органами, фінансовими установами та регуляторами. Недостатній рівень компетенцій може призвести до помилок у проєктуванні фінансових моделей, недооцінки ризиків та неефективного використання ресурсів.

Суттєвими залишаються також політичні та правові ризики.

Нестабільність законодавства, бюрократичні бар'єри та часті зміни регуляторного середовища негативно впливають на довіру інвесторів. Відсутність чітких і передбачуваних правил гри підвищує ймовірність перегляду умов угод або невиконання зобов'язань, що стримує притік довгострокового капіталу.

Додатковим фактором ризику є фінансова та валютна нестабільність. Значна частина інвестицій надходитиме в іноземній валюті, тоді як доходи від реалізації проєктів формуються переважно у гривні. Це створює валютний дисбаланс і потребує розвитку механізмів хеджування, які в Україні наразі недостатньо розвинені.

Таким чином, структурне фінансування для України є водночас потужним інструментом економічного відновлення та складним механізмом, що потребує зваженого і системного підходу. Його ефективне впровадження можливе лише за умови поєднання стратегічного планування, інституційного розвитку, правової стабільності та прозорості управління. Саме за таких умов структурне фінансування здатне забезпечити не лише швидке післявоєнне відновлення, а й формування довгостроково стійкої та конкурентоспроможної економіки України.

Можна рекомендувати такі ключові напрями, реалізація яких здатна забезпечити сталий та ефективний розвиток структурного фінансування як одного з базових інструментів післявоєнного економічного відновлення України. Комплексний підхід до впровадження зазначених напрямів дозволить не лише підвищити результативність залучення фінансових ресурсів, а й мінімізувати системні ризики, пов'язані з використанням складних фінансових механізмів.

1. Розробка національної стратегії структурного фінансування. Для забезпечення системності та послідовності у впровадженні інструментів структурного фінансування необхідно розробити єдиний стратегічний документ на національному рівні. Така стратегія має визначати довгострокові цілі, принципи та пріоритети використання структурних фінансових інструментів у процесі економічного відновлення та модернізації. Зокрема,

доцільно чітко окреслити пріоритетні сектори економіки, у яких застосування структурного фінансування є найбільш доцільним: енергетика, транспортна та логістична інфраструктура, відновлювальна енергетика, цифрова економіка, соціальна та житлова інфраструктура. Важливим елементом стратегії має стати інтеграція стандартів ESG, що забезпечить відповідність проєктів міжнародним вимогам сталого розвитку. Крім того, стратегія повинна передбачати механізми прозорого моніторингу, контролю та звітності, що сприятиме підвищенню довіри з боку міжнародних фінансових інституцій і потенційних інвесторів.

2. Створення спеціалізованих фінансових інституцій або фондів. Ефективне використання структурного фінансування потребує наявності професійних інституцій, здатних працювати зі складними фінансовими моделями та багаторівневими інвестиційними структурами. У цьому контексті доцільним є створення спеціалізованих державних або публічно-приватних фінансових інституцій та фондів розвитку. Їх функції можуть включати структурування фінансових угод, управління інфраструктурними проєктами, випуск інфраструктурних та «зелених» облігацій, надання гарантій, а також здійснення сек'юритизації активів. Такі інституції можуть виступати ефективними посередниками між державою, приватними інвесторами та міжнародними фінансовими організаціями, зменшуючи трансакційні витрати та підвищуючи якість фінансового управління.

3. Використання механізмів *blended finance*. Поєднання різних джерел фінансування, зокрема грантів, пільгових кредитів, державних гарантій і приватних інвестицій, є одним із найефективніших інструментів зниження фінансових ризиків та підвищення інвестиційної привабливості проєктів. Механізм *blended finance* дозволяє державі виконувати роль фінансового каталізатора, зменшуючи ризики для приватного капіталу, тоді як міжнародні донори та фінансові інституції забезпечують грантову підтримку й технічну допомогу. Це особливо актуально для проєктів із високою соціальною значущістю, тривалим періодом окупності або підвищеним рівнем ризику, зокрема у сфері соціальної інфраструктури, житлового будівництва та відновлювальної енергетики.

4. Підвищення правової та інституційної спроможності. Розвиток структурного фінансування неможливий без зміцнення правового та інституційного середовища. Першочерговими завданнями у цьому напрямі є вдосконалення законодавства про державно-приватне партнерство, гармонізація нормативно-правової бази з європейськими стандартами, створення ефективних механізмів захисту прав інвесторів та кредиторів. Важливим є також посилення антикорупційних інструментів і забезпечення прозорості процедур відбору та реалізації інвестиційних проєктів. Стабільне й передбачуване правове середовище значно знижує ризики для інвесторів і формує основу для довгострокового залучення капіталу.

5. Запровадження прозорих стандартів та практик ESG. У сучасних умовах відповідність принципам екологічної, соціальної та управлінської відповідальності є одним із ключових критеріїв доступу до міжнародного фінансового ринку. Запровадження стандартів ESG у практику структурного фінансування дозволить Україні залучати «зелений» капітал, інвестиції міжнародних фінансових інституцій та спеціалізованих фондів сталого розвитку. Окрім фінансового ефекту, це сприятиме підвищенню якості проєктів, зменшенню негативного впливу на довкілля, врахуванню соціальних потреб населення та підвищенню рівня корпоративного управління.

6. Моніторинг та оцінювання ефективності реалізації проєктів. Запровадження систем постійного моніторингу, незалежного аудиту та оцінювання ефективності проєктів, що реалізуються із застосуванням структурного фінансування, є необхідною умовою забезпечення довіри інвесторів та суспільства. Прозора звітність і регулярна оцінка результатів дозволяють своєчасно виявляти неефективні управлінські рішення, зменшувати ризики корупційних зловживань та підвищувати економічну віддачу від залучених ресурсів. У довгостроковій перспективі це сприятиме формуванню позитивної інвестиційної репутації України.

Впровадження структурного фінансування в Україні має ґрунтуватися на системному та комплексному підході, що поєднує стратегічне планування,

інституційну спроможність, правову стабільність, прозорість управління та дотримання сучасних стандартів ESG. Реалізація зазначених напрямів створить умови для ефективного залучення інвестицій, зниження фіскальних ризиків та формування довгостроково стійкої моделі економічного розвитку країни.

Отже, ефективне впровадження структурного фінансування в Україні можливе лише за умови комплексного підходу, що поєднує стратегічне планування, розвиток інституційної спроможності, удосконалення правового середовища та дотримання принципів прозорості й ESG. Реалізація запропонованих напрямів дозволить мінімізувати ризики, підвищити довіру інвесторів і забезпечити стабільне залучення фінансових ресурсів для післявоєнного відновлення та довгострокового розвитку економіки.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі здійснено комплексний аналіз сучасного стану економіки України та оцінку економічних втрат, спричинених повномасштабною війною. Проведене дослідження дало змогу виявити масштаби та структурний характер негативного впливу воєнних дій на національну економіку, ринок праці, людський капітал і фінансову стійкість держави.

Встановлено, що війна призвела до суттєвого скорочення виробничого потенціалу країни, руйнування критичної інфраструктури, падіння обсягів валового внутрішнього продукту та зниження рівня економічної активності. Найбільших втрат зазнали промисловість, енергетика, транспорт і будівництво, що обумовило порушення логістичних зв'язків, скорочення експорту та зменшення надходжень до державного бюджету. Водночас збереження функціонування базових державних інституцій і фінансової системи дозволило уникнути повного економічного колапсу.

Доведено, що значний негативний вплив війна справила на ринок праці та людський капітал. Масова вимушена міграція, демографічні втрати, мобілізація працездатного населення та зниження доступу до якісної освіти призвели до

скорочення трудового потенціалу та дисбалансів між попитом і пропозицією робочої сили. Установлено, що ці процеси мають довгостроковий характер і можуть істотно обмежувати темпи економічного відновлення у післявоєнний період.

Проаналізовано фінансові та структурні обмеження економічного відновлення України, зокрема високий рівень державного боргу, хронічний дефіцит бюджету, залежність від міжнародної фінансової допомоги та обмеженість внутрішніх інвестиційних ресурсів. Виявлено, що за відсутності системних структурних реформ та ефективної координації донорської допомоги ці фактори можуть стримувати економічне зростання у середньо- та довгостроковій перспективі.

Узагальнення результатів аналізу свідчить, що економічні втрати України внаслідок війни мають комплексний характер і потребують формування цілісної стратегії післявоєнного відновлення, орієнтованої не лише на компенсацію завданих збитків, а й на структурну модернізацію економіки. Отримані у розділі висновки створюють аналітичну основу для обґрунтування пріоритетних напрямів відновлення економіки держави та визначення ролі освіти й людського капіталу у забезпеченні сталого економічного зростання, що буде розглянуто у третьому розділі кваліфікаційної роботи.

РОЗДІЛ 3

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМІВ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

3.1 Пріоритетні напрями післявоєнного відновлення економіки держави

Післявоєнне відновлення економіки держави є багатовимірним і довготривалим процесом, що потребує чіткого визначення стратегічних пріоритетів та концентрації ресурсів у найбільш критичних і перспективних сферах. Для України, яка зазнала масштабних руйнувань унаслідок повномасштабної збройної агресії, відбудова економіки має виходити за межі простого відновлення довоєнного стану та бути орієнтованою на формування більш стійкої, конкурентоспроможної та інноваційної економічної моделі.

У сучасних умовах ключовим завданням державної економічної політики є поєднання відновлювальних заходів із структурною модернізацією. Це означає, що післявоєнне відновлення повинно враховувати нові глобальні виклики, зокрема цифровізацію, декарбонізацію, трансформацію ринків праці, посилення ролі людського капіталу та інтеграцію до європейського економічного простору.

Одним із пріоритетних напрямів є відновлення та модернізація інфраструктури. Руйнування транспортної, енергетичної, комунальної та соціальної інфраструктури істотно обмежує економічну активність і стримує інвестиційні процеси. Водночас післявоєнна відбудова створює унікальну можливість для впровадження сучасних технологій, підвищення енергоефективності та переходу до «розумної» інфраструктури. Особливого значення набувають інвестиції у відновлення транспортних коридорів, логістичних хабів, портової та залізничної інфраструктури, що забезпечує інтеграцію України у світові та європейські ринки.

Другим важливим пріоритетом є відновлення та розвиток енергетичного

сектору. В умовах системних атак на енергетичну інфраструктуру актуалізується необхідність децентралізації енергосистеми, розвитку відновлюваних джерел енергії, впровадження накопичувачів енергії та підвищення стійкості енергомереж. Післявоєнна енергетична політика має бути спрямована не лише на відновлення зруйнованих об'єктів, а й на зменшення енергетичної залежності, підвищення енергетичної безпеки та відповідність кліматичним цілям Європейського Союзу.

Не менш значущим напрямом є відновлення промислового потенціалу та підтримка підприємництва. Воєнні дії призвели до втрати значної частини виробничих потужностей, особливо у прифронтових регіонах. У цих умовах держава має стимулювати релокацію бізнесу, розвиток малого та середнього підприємництва, створення індустріальних парків і кластерів. Особлива увага повинна приділятися галузям з високою доданою вартістю, зокрема машинобудуванню, переробній промисловості, агропереробці та ІТ-сектору.

Важливим стратегічним пріоритетом післявоєнного відновлення є розвиток людського капіталу та ринку праці. Масова міграція населення, демографічні втрати та зниження зайнятості створюють серйозні ризики для економічного зростання. Тому державна політика має бути спрямована на повернення трудових мігрантів, створення якісних робочих місць, розвиток системи перекваліфікації та професійного навчання відповідно до потреб нової економічної реальності. Інвестиції в освіту, науку та охорону здоров'я є ключовими для формування довгострокового потенціалу зростання.

Окреме місце серед пріоритетів посідає цифрова трансформація економіки та державного управління. Післявоєнний період відкриває можливості для прискореного впровадження цифрових рішень у сфері публічних фінансів, адміністрування, соціальних послуг та бізнес-процесів. Розвиток цифрової економіки сприяє підвищенню прозорості, зменшенню корупційних ризиків та зростанню ефективності використання ресурсів.

Таким чином, пріоритетні напрями післявоєнного відновлення економіки держави мають формуватися на засадах комплексності, інноваційності та

довгострокової стійкості. Поєднання інфраструктурної відбудови, модернізації енергетики, розвитку підприємництва, інвестування в людський капітал і цифрової трансформації створює основу для переходу від моделі «відновлення втрат» до моделі якісно нового економічного розвитку України.

Узагальнення ключових пріоритетів післявоєнного відновлення економіки України, відповідних інструментів реалізації та очікуваних результатів подано в табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Пріоритетні напрями післявоєнного відновлення економіки України

Пріоритетний напрям	Основні інструменти реалізації	Очікуваний економічний ефект
Відновлення та модернізація інфраструктури	Державно-приватне партнерство, проєктне фінансування, інфраструктурні облігації, міжнародні кредити та гранти	Відновлення логістики, зростання інвестиційної привабливості регіонів, прискорення економічної активності
Розвиток енергетичного сектору	Інвестиції у ВДЕ, «зелені» облігації, фонди енергоефективності, децентралізація енергосистеми	Підвищення енергетичної безпеки, зменшення імпортозалежності, досягнення кліматичних цілей
Відновлення промисловості та підтримка МСП	Податкові стимули, програми релокації бізнесу, індустріальні парки, кредитні гарантії	Створення робочих місць, зростання доданої вартості, регіональний розвиток
Розвиток людського капіталу та ринку праці	Програми перекваліфікації, інвестиції в освіту і медицину, активна політика зайнятості	Підвищення продуктивності праці, скорочення безробіття, повернення трудових мігрантів
Цифрова трансформація економіки	Електронне урядування, цифрові платформи, підтримка ІТ-сектору	Зростання ефективності управління, зменшення корупційних ризиків, інноваційний розвиток

Джерело: [48–52]

Першим і найважливішим кроком у відновленні української економіки після війни повинні бути надійні зобов'язання щодо забезпечення безпеки та запобігання подальшим військовим конфліктам на території України. Формування стійкого безпекового середовища є базовою передумовою для відновлення економічної активності, залучення інвестицій та повернення трудових ресурсів. Без гарантій безпеки будь-які програми економічної реконструкції залишатимуться вразливими до зовнішніх ризиків і не зможуть забезпечити довгостроковий ефект. Саме тому питання безпеки набуває системного характеру та виходить за межі виключно військової сфери,

трансформуючись у ключовий економічний чинник розвитку держави.

Гарантії безпеки мають формуватися як за рахунок міжнародної підтримки, так і шляхом зміцнення внутрішнього оборонного, інституційного та правового потенціалу України. З боку міжнародного співтовариства йдеться про довгострокові безпекові зобов'язання, участь у програмах відновлення, політичну підтримку та інтеграцію України до європейського та євроатлантичного безпекового простору. Водночас внутрішні зусилля держави мають бути спрямовані на реформування сектору безпеки, посилення обороноздатності, удосконалення системи цивільного захисту та підвищення стійкості критичної інфраструктури [3]. Саме поєднання зовнішніх і внутрішніх гарантій здатне створити передбачуване середовище для економічного відновлення.

Поряд із безпековим компонентом важливим етапом післявоєнної відбудови є комплексна оцінка масштабів завданих збитків у всіх галузях економіки та у сфері соціально-житлового будівництва. Така оцінка є необхідною для визначення пріоритетів відновлення, раціонального розподілу фінансових ресурсів і формування державної політики регіонального розвитку. Особливу увагу доцільно приділяти тим регіонам, які до початку повномасштабної війни мали найбільшу частку у загальному обсязі експорту товарів та відігравали ключову роль у формуванні валютних надходжень країни.

Саме експортноорієнтовані регіони забезпечували функціонування промислового потенціалу України, розвиток логістики, металургії, агропромислового комплексу та машинобудування. Руїнування виробничих потужностей, транспортної інфраструктури та енергетичних об'єктів у цих регіонах призвело не лише до локальних економічних втрат, а й до зниження конкурентоспроможності України на світових ринках. Відновлення таких територій повинно здійснюватися прискореними темпами, оскільки їх економічна активність має мультиплікативний ефект для суміжних галузей та економіки держави загалом.

Забезпечення надійних гарантій безпеки у поєднанні з об'єктивною оцінкою регіональних економічних втрат формує основу для ефективної

реалізації стратегії післявоєнного відновлення. Орієнтація на експортно активні регіони дозволяє не лише відновити втрачені економічні позиції, але й створити умови для структурної модернізації національної економіки в післявоєнний період у всіх регіонах країни.

Таким чином, саме ті регіони, які до війни забезпечували основну частину валютних надходжень та промислового виробництва, зазнали найбільших руйнувань унаслідок бойових дій. Це зумовлює необхідність їх першочергового включення до програм післявоєнного відновлення, оскільки відновлення експортного потенціалу цих територій матиме мультиплікативний ефект для всієї економіки держави, сприятиме стабілізації платіжного балансу та прискоренню економічного зростання.

Візуалізація регіональної структури довоєнного експорту України подана у табл. 3.2, що наочно підтверджує концентрацію експортного потенціалу в окремих регіонах та обґрунтовує пріоритетність їх післявоєнного відновлення.

Таблиця 3.2

Частка регіонів України у загальному обсязі експорту товарів до початку повномасштабної війни

Регіон України	Обсяг експорту товарів, млн дол. США	Частка у загальному експорті, %	Основні експортні галузі
Донецька область	9 200	18,5	Металургія, коксохімія, машинобудування
Дніпропетровська область	7 800	15,7	Металургія, гірничодобувна промисловість
Запорізька область	4 600	9,2	Металургія, енергетичне машинобудування
Харківська область	3 900	7,8	Машинобудування, хімічна промисловість
Одеська область	3 500	7,0	АПК, логістика, портові послуги
м. Київ	3 100	6,2	Торгівля, ІТ, фінансові та ділові послуги
Інші регіони	17 600	35,6	АПК, легка промисловість, деревообробка
Усього по Україні	49 700	100,0	—

Таким чином, відновлення експортного, промислового та інфраструктурного потенціалу України неможливе без належного кадрового забезпечення та розвитку людського капіталу. Навіть за умови масштабних

інвестицій у відбудову підприємств, транспортних коридорів і енергетичних об'єктів, економічне зростання буде обмеженим за відсутності кваліфікованих, адаптивних і конкурентоспроможних трудових ресурсів. Воєнні дії суттєво загострили демографічні проблеми, призвели до масової міграції населення та втрати значної частини професійного потенціалу, що створює додаткові виклики для післявоєнного розвитку економіки.

У цих умовах особливого значення набуває формування ефективної системи відтворення людського капіталу, здатної забезпечити економіку необхідними знаннями, навичками та компетентностями відповідно до вимог нової економічної реальності. Ключову роль у цьому процесі відіграє освіта, яка виступає не лише соціальним інститутом, а й стратегічним економічним інструментом, що визначає довгострокові темпи зростання, інноваційну спроможність та конкурентоспроможність держави.

Саме тому подальший аналіз доцільно зосередити на дослідженні ролі освіти як стратегічного інструменту формування людського капіталу для забезпечення стійкого економічного зростання України в післявоєнний період, що й обумовлює зміст наступного підпункту.

3.2 Освіта як стратегічний інструмент формування людського капіталу для економічного зростання

У сучасних умовах післявоєнного відновлення ключовим фактором довгострокового економічного зростання держави виступає людський капітал, який визначає здатність економіки до адаптації, інноваційного розвитку та підвищення конкурентоспроможності. На відміну від фізичного капіталу, людський капітал є динамічним ресурсом, що формується та відтворюється протягом тривалого часу і значною мірою залежить від якості освіти, професійної підготовки, рівня кваліфікації та здатності до навчання впродовж життя.

В умовах воєнних і післявоєнних трансформацій роль людського капіталу

суттєво зростає, оскільки саме він забезпечує відновлення виробничих процесів, функціонування інфраструктури та реалізацію стратегічних пріоритетів економічного розвитку. Масова міграція населення, демографічні втрати та розрив традиційних економічних зв'язків призвели до дефіциту кваліфікованих кадрів у ключових галузях економіки, що посилює потребу у системному підході до формування та розвитку людського потенціалу.

У цьому контексті освіта виступає базовим інститутом формування людського капіталу, який забезпечує накопичення знань, розвиток професійних компетентностей та підвищення продуктивності праці. Освітня система формує не лише фахові навички, а й здатність до інноваційного мислення, цифрової грамотності та гнучкої адаптації до змін економічного середовища. Саме тому в післявоєнний період освіта має розглядатися не лише як соціальна сфера, а як стратегічний інструмент економічної політики держави.

Таким чином, аналіз ролі освіти у формуванні людського капіталу набуває особливої актуальності в контексті післявоєнного економічного відновлення України, оскільки ефективна освітня політика здатна забезпечити стійке зростання, модернізацію економіки та підвищення її конкурентних позицій у довгостроковій перспективі.

Для обґрунтування ролі освіти як стратегічного інструменту формування людського капіталу доцільно розглянути взаємозв'язок між рівнем освіти населення та ключовими соціально-економічними показниками. Освітній рівень визначає продуктивність праці, інноваційну активність, рівень зайнятості та здатність економіки до структурної трансформації. Узагальнення впливу освіти на формування людського капіталу та економічне зростання подано в табл. 3.3.

Освіта відіграватиме ключову, системоутворюючу роль у післявоєнному відновленні України, оскільки саме через неї формується та відтворюється людський капітал – основний ресурс економічного зростання в умовах обмеженості фінансових і матеріальних можливостей. Її вплив проявлятиметься одразу на кількох рівнях: економічному, соціальному, інституційному та інноваційному.

Таблиця 3.3

**Вплив рівня освіти на формування людського капіталу
та економічне зростання**

Рівень освіти	Ключові компетентності, що формуються	Вплив на людський капітал	Економічний ефект
Дошкільна та початкова освіта	Базові когнітивні навички, соціалізація, навчальна мотивація	Формування основ майбутнього людського капіталу	Довгострокове підвищення продуктивності праці
Середня освіта	Загальноосвітні знання, цифрова грамотність, базові професійні навички	Підвищення адаптивності робочої сили	Зростання зайнятості, зниження структурного безробіття
Професійно-технічна освіта	Прикладні технічні навички, спеціалізована підготовка	Формування кваліфікованих кадрів для реального сектору	Відновлення промисловості, розвиток МСП
Вища освіта	Аналітичне мислення, управлінські та інноваційні компетентності	Зростання якісного людського капіталу	Підвищення конкурентоспроможності економіки
Освіта протягом життя	Перекваліфікація, цифрові та міждисциплінарні навички	Підтримка актуальності людського капіталу	Прискорення економічного зростання, інноваційний розвиток

По-перше, освіта безпосередньо впливатиме на відновлення ринку праці та продуктивності праці. Після війни Україна стикається з дефіцитом кваліфікованої робочої сили внаслідок демографічних втрат, міграції населення та руйнування традиційних виробничих зв'язків. Освітня система здатна компенсувати ці втрати шляхом підготовки нових фахівців, перекваліфікації працівників і підвищення їх професійного рівня відповідно до потреб оновленої економіки. Зростання освітнього рівня робочої сили сприятиме підвищенню продуктивності праці, що є критично важливим чинником економічного зростання в післявоєнний період.

По-друге, освіта забезпечує структурну трансформацію економіки. Довоєнна модель розвитку України значною мірою ґрунтувалася на сировинних галузях і виробництві продукції з низькою доданою вартістю. Післявоєнне відновлення відкриває можливість переходу до більш технологічної та інноваційної економіки. Реалізація такого переходу неможлива без фахівців із сучасними знаннями у сфері інженерії, ІТ, цифрових технологій, енергоефективності, управління та фінансів. Освіта стає інструментом

формування саме тих компетентностей, які необхідні для розвитку галузей з високою доданою вартістю.

По-третє, освіта відіграватиме важливу роль у відновленні регіонів та зменшенні соціально-економічної нерівності. Через війну окремі регіони зазнали значно більших втрат, ніж інші, що посилює дисбаланси в економічному розвитку. Доступ до якісної освіти, професійної підготовки та програм перекваліфікації дозволить активізувати економічну діяльність у постраждалих регіонах, створити нові робочі місця та сприяти поверненню населення. Таким чином, освіта виступає інструментом не лише економічного, а й територіального відновлення.

По-четверте, освіта формує інноваційний потенціал та інвестиційну привабливість держави. Наявність кваліфікованих кадрів є одним із ключових критеріїв для ухвалення інвестиційних рішень міжнародними та приватними інвесторами. Розвинена система освіти, орієнтована на інновації, дослідження та практичні навички, підвищує довіру до економіки країни та створює умови для залучення довгострокового капіталу. Водночас освіта сприяє розвитку підприємницького мислення, що є важливим чинником відновлення малого та середнього бізнесу.

По-п'яте, освіта має важливий соціальний і стабілізаційний ефект. Вона сприяє соціальній інтеграції, зниженню рівня безробіття, формуванню активної громадянської позиції та зміцненню суспільної стійкості. У післявоєнний період це набуває особливого значення, оскільки відновлення економіки тісно пов'язане з довірою до державних інституцій та готовністю населення брати участь у процесах відбудови.

Отже, освіта впливатиме на післявоєнне відновлення України не опосередковано, а безпосередньо, визначаючи темпи економічного зростання, характер структурних змін, конкурентоспроможність економіки та соціальну стабільність. У післявоєнних умовах інвестиції в освіту мають розглядатися як стратегічні інвестиції з довгостроковим ефектом, без яких неможливе формування стійкої та сучасної економічної моделі розвитку держави.

Для узагальнення впливу освіти на післявоєнне відновлення економіки України доцільно систематизувати основні напрями освітньої політики та відповідні економічні ефекти. Такий підхід дозволяє чітко простежити, яким чином інвестиції в освіту трансформуються у відновлення виробництва, зростання продуктивності праці та довгостроковий економічний розвиток. Узагальнену характеристику цього взаємозв'язку подано в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Вплив освіти на післявоєнне відновлення економіки України

Напрямок розвитку освіти	Основний зміст заходів	Вплив на людський капітал	Економічний ефект у післявоєнний період
Відновлення доступу до освіти	Реконструкція закладів освіти, дистанційне навчання, інклюзивні програми	Збереження освітнього потенціалу населення	Запобігання деградації робочої сили
Професійна та технічна освіта	Підготовка робітничих кадрів, перекваліфікація	Формування практичних навичок	Відновлення промисловості та інфраструктури
Вища освіта та наука	Інженерна, економічна, ІТ-освіта, НДДКР	Зростання якісного людського капіталу	Інноваційний розвиток економіки
Освіта протягом життя	Курси перекваліфікації, цифрові навички	Адаптивність працівників до змін	Підвищення продуктивності праці
Цифровізація освіти	EdTech, онлайн-платформи	Розвиток цифрових компетентностей	Прискорення структурних змін економіки

Дані табл. 3.4 свідчать, що освіта впливає на післявоєнне відновлення економіки України комплексно, охоплюючи як короткострокові завдання стабілізації ринку праці, так і довгострокові цілі структурної модернізації економіки. Особливо важливою є роль професійної, технічної та вищої освіти, які безпосередньо забезпечують підготовку кадрів для відновлення інфраструктури, промисловості та розвитку інноваційних галузей. Освіта протягом життя та цифровізація освітнього процесу підвищують гнучкість людського капіталу та його здатність адаптуватися до змін економічного середовища, що є критично важливим у післявоєнний період.

Отже, освіта виступає одним із ключових чинників післявоєнного відновлення економіки України, забезпечуючи відтворення людського капіталу, підвищення продуктивності праці та формування інноваційного потенціалу держави. Інвестиції в освітню сферу створюють основу для стійкого економічного

зростання, сприяють відновленню регіонів та підвищують конкурентоспроможність національної економіки у довгостроковій перспективі.

3.3 Обґрунтування пріоритетів фінансування та модернізації системи освіти в умовах післявоєнного відновлення

У довоєнний період стратегічні пріоритети розвитку системи освіти і науки України формувалися з урахуванням необхідності підвищення якості людського капіталу та забезпечення довгострокового економічного зростання. Ключовими орієнтирами державної політики у цій сфері були розвиток інклюзивного, інноваційного та освіченого суспільства, у якому громадяни мали рівні права та можливості для реалізації свого потенціалу впродовж життя, а також зростання наукоємності валового внутрішнього продукту, підвищення рівня комерціалізації наукових розробок і повноцінна інтеграція України до Європейського дослідницького простору.

Водночас формування ефективної системи освіти і науки стримувалося низкою системних проблем. Серед них особливої ваги набували обмежена доступність дошкільної освіти через нестачу місць у закладах дошкільця; неспроможність шкільної освіти повною мірою забезпечити учнів знаннями, уміннями та компетентностями, необхідними для подальшого професійного й особистого розвитку; невідповідність змісту та якості професійної (професійно-технічної) освіти реальним потребам ринку праці. Крім того, серйозними викликами залишалися застаріла матеріально-технічна база закладів освіти, системні проблеми якості вищої освіти та обмежені можливості випускників закладів вищої освіти реалізувати свій потенціал на національному ринку праці. У науковій сфері негативно позначалися низька наукоємність ВВП, недостатній рівень комерціалізації результатів науково-технічних розробок і слабкий розвиток механізмів трансферу технологій.

У відповідь на зазначені виклики урядом у довоєнний період

здійснювалася системна трансформація освітньої та наукової сфери з метою забезпечення нової якості освіти на всіх рівнях — від дошкільної до вищої освіти та освіти дорослих. У науковій сфері реформи були спрямовані на подолання ізоляції та стагнації досліджень, скорочення розриву між наукою і практикою, а також інтеграцію української науки до Європейського дослідницького простору.

Реалізація державної політики у довоєнний період дала низку відчутних результатів. Зокрема, було розширено мережу закладів дошкільної освіти відповідно до потреб територіальних громад: лише протягом 2021 р. створено понад 15 тис. додаткових місць у закладах дошкілля. У 2018–2021 рр. реалізовано реформу «Нова українська школа» на рівні початкової освіти, оновлено зміст базової середньої освіти, а 157 закладів загальної середньої освіти долучено до пілотування нового Державного стандарту базової середньої освіти. З 2020 р. запроваджено програму «Спроможна школа для кращих результатів», спрямовану на оновлення освітнього середовища та будівництво шкіл. Водночас зросло охоплення дітей з особливими освітніми потребами якісною освітою, для чого було створено 648 інклюзивно-ресурсних центрів.

У сфері професійної та вищої освіти здійснювалося оновлення змісту навчання на основі компетентнісного підходу, розширення практичної складової та взаємодії з роботодавцями. Протягом трьох років створено 156 навчально-практичних центрів, запроваджено дуальну форму здобуття професійної освіти та децентралізовано мережу закладів професійної освіти. У вищій освіті було спрощено процедури ліцензування шляхом переходу до е-ліцензування, розширено можливості для вступників навчатися за кошти бюджету у будь-якому закладі вищої освіти, у тому числі приватному, а також упроваджено формулу фінансування університетів залежно від показників їх результативності.

У науковій сфері важливим кроком стало створення у 2018 р. Національного фонду досліджень України, що дало змогу розширити використання грантових механізмів фінансування науки. Було також затверджено план заходів з реалізації Стратегії розвитку сфери інноваційної

діяльності на період до 2030 р. та Дорожню карту інтеграції науково-інноваційної системи України до Європейського дослідницького простору.

Розбудова інноваційної інфраструктури, упровадження інновацій та активізація процесів їх комерціалізації сприяли покращенню позицій України у міжнародних рейтингах. Зокрема, у рейтингу «Глобальний інноваційний індекс 2020» Україна продемонструвала загальне зростання та покращення позицій за окремими субіндексами, зокрема у сфері наукових досліджень і розробок. За версією агентства Bloomberg Україна посіла 58 місце серед технологічних країн світу, що свідчить про наявність потенціалу для подальшого інноваційного розвитку.

Станом на 2025 р. система освіти і науки України функціонує в умовах глибоких структурних змін, спричинених наслідками повномасштабної війни, що суттєво трансформували як освітню інфраструктуру, так і підходи до формування людського капіталу. Воєнні дії призвели до значних людських втрат, масштабної внутрішньої та зовнішньої міграції населення, руйнування або пошкодження тисяч закладів освіти й наукових установ, що зумовило необхідність перегляду довоєнних стратегічних пріоритетів розвитку галузі.

У післявоєнний період ключовим завданням державної політики у сфері освіти стало не лише відновлення зруйнованої інфраструктури, а й збереження освітнього потенціалу країни в умовах демографічної кризи та дефіциту кваліфікованих кадрів. Значна частина здобувачів освіти, педагогічних і наукових працівників продовжує перебувати за межами України або перемістилася в інші регіони, що ускладнює рівномірне відновлення освітньої мережі та посилює дисбаланси між регіонами.

Станом на 2025 р. пріоритетом є відновлення доступу до якісної освіти як базової умови повернення населення та стабілізації ринку праці. Відбудова закладів дошкільної, загальної середньої та професійної освіти здійснюється з урахуванням принципів безпеки, інклюзивності та цифровізації. Широкого поширення набули змішані та дистанційні формати навчання, що дозволяє забезпечити безперервність освітнього процесу навіть в умовах обмежених

ресурсів та різного рівня безпекової ситуації в регіонах.

У сфері професійної та вищої освіти післявоєнний етап характеризується посиленням орієнтації на потреби відновлення економіки. Освітні програми дедалі більше адаптуються до запитів ринку праці, зокрема у галузях будівництва, енергетики, інженерії, інформаційних технологій, медицини та соціальної сфери. Акцент робиться на розвитку дуальної освіти, короткострокових програм перекваліфікації та освіти дорослих, що дозволяє оперативно реагувати на структурні зміни в економіці та зменшувати рівень безробіття.

Наукова сфера у 2025 р. також зазнає трансформацій, спрямованих на підвищення прикладного характеру досліджень і їх безпосередній зв'язок із завданнями післявоєнного відновлення. Пріоритетними стають дослідження у сферах відбудови інфраструктури, енергетичної безпеки, екологічної реабілітації територій, оборонних технологій та цифрової трансформації. Водночас обмежене фінансування науки та конкуренція за людський капітал із закордонними науковими центрами залишаються серйозними викликами.

Важливою особливістю післявоєнного етапу є активізація міжнародної співпраці у сфері освіти і науки. Україна у 2025 р. значною мірою інтегрує освітні та наукові програми в європейський простір, залучаючи грантове фінансування, програми академічної мобільності та спільні наукові проєкти. Це сприяє збереженню інтелектуального потенціалу держави, однак водночас потребує створення умов для повернення фахівців та запобігання довгостроковому «відтоку мізків».

Таким чином, станом на 2025 р. система освіти і науки України перебуває у фазі адаптації та відновлення, поєднуючи завдання ліквідації воєнних втрат із формуванням нової моделі розвитку людського капіталу. Освіта дедалі більше розглядається не лише як соціальна сфера, а як стратегічний інструмент економічного відновлення, що забезпечує підготовку кадрів для післявоєнної реконструкції, підвищення продуктивності праці та довгострокове економічне зростання держави.

Для наочного відображення трансформацій, яких зазнала система освіти і

науки України у післявоєнний період, доцільно узагальнити ключові зміни та їх економічне значення у вигляді табл. 3.5.

Таблиця 3.5

**Стан та ключові трансформації системи освіти і науки України
у післявоєнний період**

Сфера	Довоснні характеристики	Стан та зміни у 2025 році	Значення для післявоєнного відновлення
Доступ до освіти	Відносно стабільний доступ, регіональні дисбаланси	Часткове відновлення доступу, поширення дистанційного та змішаного навчання	Забезпечення безперервності формування людського капіталу
Освітня інфраструктура	Застаріла матеріальна база, поступове оновлення	Значні руйнування, відновлення з урахуванням безпеки та енергоефективності	Формування сучасного та безпечного освітнього середовища
Дошкільна та шкільна освіта	Реформи НУШ, розвиток інклюзії	Акцент на інклюзивності, психологічній підтримці, цифрових інструментах	Соціальна стабілізація та повернення населення
Професійна освіта	Невідповідність ринку праці	Перекваліфікація, дуальна освіта, короткі програми	Швидке відновлення виробництва та інфраструктури
Вища освіта	Надлишок спеціальностей, обмежена практична складова	Орієнтація на інженерні, ІТ, медичні, відбудовчі спеціальності	Підготовка кадрів для стратегічних галузей
Освіта дорослих	Фрагментарний розвиток	Активний розвиток програм навчання протягом життя	Адаптація робочої сили до нової економічної реальності
Наукова діяльність	Низька комерціалізація результатів	Прикладні дослідження, орієнтація на відновлення	Інноваційна підтримка реконструкції економіки
Міжнародна інтеграція	Початкова інтеграція до ЄПВО та ЄДП	Активне залучення грантів і партнерств	Збереження інтелектуального потенціалу
Фінансування	Хронічна нестача ресурсів	Поєднання бюджету, грантів і донорської допомоги	Стійкість системи освіти в умовах відновлення

Подані у табл. 3.5 дані свідчать, що станом на 2025 р. освіта і наука в Україні виконують не лише соціальну, а й стратегічну економічну функцію. Адаптація освітньої системи до потреб відновлення економіки створює підґрунтя для формування конкурентоспроможного людського капіталу, здатного забезпечити довгострокове економічне зростання та структурну модернізацію держави.

В умовах післявоєнного відновлення економіки України фінансування та модернізація системи освіти набувають статусу стратегічного інвестиційного напрямку, а не виключно соціальної статті видатків бюджету. Обмеженість фінансових ресурсів, значні втрати інфраструктури та людського капіталу зумовлюють необхідність чіткого визначення пріоритетів фінансування освітньої сфери з урахуванням їхнього мультиплікативного впливу на економічне зростання.

Передусім, першочерговим напрямом фінансування має стати відновлення та модернізація освітньої інфраструктури, зруйнованої внаслідок воєнних дій. Йдеться не лише про фізичну реконструкцію будівель, а й про створення безпечного, енергоефективного та цифрово оснащеного освітнього середовища. Інвестиції у сучасну інфраструктуру сприятимуть поверненню населення, стабілізації регіонів та формуванню умов для рівного доступу до освіти, що є ключовим чинником відтворення людського капіталу.

Другим пріоритетом фінансування має стати розвиток професійної та технічної освіти як основи швидкого відновлення економіки. Післявоєнний період характеризується підвищеним попитом на кваліфіковані кадри у сфері будівництва, енергетики, транспорту, промисловості та житлово-комунального господарства. Саме інвестиції у модернізацію програм професійної освіти, оновлення матеріально-технічної бази закладів ПТО та розвиток дуальної освіти забезпечують найкоротший шлях трансформації освітніх витрат у реальний економічний ефект.

Третім стратегічним напрямом є фінансування вищої освіти та науки з акцентом на прикладні дослідження й інновації. У післявоєнний період університети та наукові установи повинні виконувати роль центрів інтелектуального забезпечення відбудови, генеруючи рішення у сферах інженерії, енергоефективності, екологічної реабілітації, цифрових технологій та управління відновлювальними процесами. Перехід від утримання мережі закладів до фінансування результатів їх діяльності дозволить підвищити ефективність використання бюджетних і донорських коштів.

Важливим пріоритетом фінансування також є розвиток освіти дорослих

та системи навчання протягом життя. Масштабні міграційні процеси, втрата робочих місць і структурні зміни економіки зумовлюють необхідність швидкої перекваліфікації значної частини населення. Інвестиції у короткострокові освітні програми, цифрові платформи навчання та центри перекваліфікації сприяють підвищенню мобільності робочої сили та зниженню рівня довготривалого безробіття.

Окремого обґрунтування потребує фінансування цифрової трансформації освіти. Післявоєнні виклики продемонстрували, що цифрові технології є не додатком, а базовою умовою стійкості освітньої системи. Інвестиції у цифрову інфраструктуру, освітні платформи та розвиток цифрових компетентностей педагогів і здобувачів освіти забезпечують безперервність навчального процесу, зменшують регіональні дисбаланси та підвищують конкурентоспроможність людського капіталу.

Таким чином, пріоритети фінансування та модернізації системи освіти в умовах післявоєнного відновлення мають визначатися не лише соціальною значущістю галузі, а насамперед її роллю у формуванні економічного потенціалу держави. Раціональний розподіл ресурсів між інфраструктурним відновленням, професійною та вищою освітою, наукою, освітою дорослих і цифровізацією дозволить перетворити освітні витрати на довгострокові інвестиції в економічне зростання України.

Для систематизації ключових напрямів фінансування та визначення їх економічного значення в умовах післявоєнного відновлення доцільно узагальнити основні пріоритети модернізації системи освіти в табл. 3.6. Наведені пріоритети свідчать, що фінансування освіти у післявоєнний період має розглядатися як інвестиція з довгостроковим економічним ефектом. Раціональний розподіл ресурсів між інфраструктурою, професійною підготовкою, вищою освітою та наукою створює передумови для відновлення економіки, підвищення продуктивності праці та формування конкурентоспроможного людського капіталу.

У процесі післявоєнного відновлення економіки України ключовим завданням державної політики у сфері освіти є формування системи

безперервного навчання, розвитку та посилення навичок і здатностей громадян. Освіта протягом життя розглядається як один із головних рушіїв економічного зростання, індивідуального добробуту та соціальної згуртованості суспільства, особливо в умовах глибоких демографічних і структурних трансформацій, спричинених війною.

Таблиця 3.6

Пріоритети фінансування та модернізації системи освіти України в умовах післявоєнного відновлення

Пріоритетний напрям фінансування	Основні заходи модернізації	Очікуваний вплив на людський капітал	Економічний ефект для держави
Відновлення освітньої інфраструктури	Реконструкція закладів освіти, створення безпечного та енергоефективного середовища	Збереження та відновлення доступу до освіти	Стабілізація регіонів, повернення населення
Професійна та технічна освіта	Оновлення матеріально-технічної бази, розвиток дуальної освіти	Формування прикладних професійних навичок	Швидке відновлення виробництва та інфраструктури
Вища освіта	Адаптація програм до потреб економіки, фінансування результатів	Підготовка висококваліфікованих фахівців	Підвищення продуктивності та інноваційності
Наука та прикладні дослідження	Підтримка НДДКР, інноваційних проєктів	Розвиток інтелектуального потенціалу	Технологічна модернізація економіки
Освіта дорослих і перекваліфікація	Короткострокові програми навчання, рескілінг	Адаптивність робочої сили	Зниження безробіття, зростання зайнятості
Цифровізація освіти	Онлайн-платформи, цифрові компетентності	Гнучкість і мобільність знань	Прискорення структурних змін в економіці
Інклюзивна освіта	Підтримка вразливих груп, ІРЦ, доступність	Розширення участі населення в економіці	Соціальна стабільність та зростання трудового потенціалу
Міжнародна співпраця	Грантові програми, академічна мобільність	Збереження людського капіталу	Залучення зовнішніх ресурсів та інвестицій

У відбудовчий період надзвичайно важливо не лише відновити функціонування освітньої системи, а й забезпечити продовження та поглиблення започаткованих до війни реформ у сфері освіти і науки. Йдеться насамперед про подальшу реалізацію реформи Нової української школи,

розбудову сучасної, доступної та безпечної мережі закладів освіти, імплементацію стратегії розвитку вищої освіти, а також підготовку кваліфікованих фахівців для потреб післявоєнного ринку праці. Саме ці напрями формують основу для відновлення людського потенціалу країни та забезпечення довгострокового економічного зростання.

Важливим складником післявоєнної освітньої політики є створення сприятливих умов для діяльності науковців та інноваторів. Розвиток науки, стимулювання інноваційної діяльності та комерціалізація наукових результатів здатні забезпечити перехід України до інноваційної моделі економіки, що є критично необхідним в умовах обмежених ресурсів і потреби у технологічному оновленні виробництва.

Окремого значення в післявоєнний період набуває європейський вектор розвитку освіти і науки. Повномасштабна війна відкрила для України нове вікно можливостей щодо прискорення інтеграції до Європейського Союзу. Високий рівень політичної, експертної та інституційної підтримки з боку ЄС створює передумови для залучення фінансової, технічної та консультативної допомоги як для забезпечення стійкості освітньої та наукової системи, так і для її модернізації у повоєнний період. Це дозволяє забезпечити імплементацію європейських принципів, підходів і практик в освітній та науковій сферах, а також синхронізувати національні політики з освітнім і дослідницьким простором Європейського Союзу.

У цьому контексті політика відновлення та розвитку сфер освіти, науки й інновацій у післявоєнний період спрямовується на підвищення якості та доступності освіти, розвиток наукового потенціалу та посилення їх взаємозв'язку з економічними потребами держави. Реалізація цих завдань здійснюється через систему стратегічних цілей і пріоритетних напрямів, серед яких особливе місце посідає розвиток дошкільної освіти як фундаменту формування людського капіталу.

Дошкільна освіта як базовий пріоритет післявоєнного відновлення. У післявоєнний період розвиток дошкільної освіти розглядається як один із

ключових напрямів державної освітньої політики, що має безпосередній вплив на довгострокові соціально-економічні результати. Заплановане прийняття нового Закону України «Про дошкільну освіту» спрямоване на вдосконалення законодавчого регулювання галузі, зокрема в частині забезпечення якості дошкільної освіти, розширення доступності її здобуття та запровадження фінансової автономії закладів дошкільної освіти.

Важливим інструментом розширення доступу до дошкільної освіти є підтримка приватних суб'єктів освітньої діяльності шляхом запровадження механізмів компенсації частини вартості надання послуг дошкільної освіти. Такий підхід створює додаткові стимули для розвитку приватного сектору, зменшує навантаження на місцеві бюджети та сприяє формуванню конкурентного освітнього середовища.

Окрему увагу у післявоєнний період приділено цифровізації дошкільної освіти. Розвиток цифрових систем управління та освітнього процесу, підвищення цифрових компетентностей педагогічних працівників і поширення кращих практик цифрового навчання дозволяють забезпечити стійкість галузі до кризових викликів та підвищити ефективність управління закладами дошкільної освіти.

Забезпечення рівного доступу до якісної дошкільної освіти для всіх дітей, зокрема внутрішньо переміщених осіб, є ще одним стратегічним завданням післявоєнного відновлення. Розширення мережі закладів дошкільної освіти, запровадження альтернативних форм її здобуття, створення мультифункціональних центрів та використання тимчасових швидкобудівних споруд дозволяють оперативно реагувати на демографічні зміни та потреби громад.

Важливою умовою успішної реалізації цих заходів є забезпечення галузі достатньою кількістю висококваліфікованих і мотивованих педагогічних працівників. Для цього передбачено вдосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів відповідно до європейських стандартів, а також впровадження механізмів соціальної та фінансової мотивації.

Оновлення змісту та науково-методичного забезпечення дошкільної освіти відповідно до Європейської рамки якості дошкільної освіти, зокрема в

межах проєкту «Новий Український Садочок», створює основу для формування якісного людського капіталу вже на ранніх етапах розвитку особистості.

Таким чином, реалізація визначених напрямів розвитку освіти у післявоєнний період дозволяє не лише відновити освітню систему після руйнівних наслідків війни, а й перетворити її на один із ключових інструментів економічного відновлення та європейської інтеграції України. Особлива роль дошкільної освіти у цій системі зумовлена її довгостроковим впливом на якість людського капіталу та стійкість соціально-економічного розвитку держави.

Для систематизації ключових напрямів розвитку дошкільної освіти та обґрунтування пріоритетів її фінансування в умовах післявоєнного відновлення доцільно узагальнити основні заходи та їх очікувані соціально-економічні ефекти у табл. 3.7.

Таблиця 3.7

Основні заходи ключових напрямів розвитку дошкільної освіти та їх очікувані соціально-економічні ефекти

Пріоритетний напрям	Основні заходи реалізації	Очікуваний вплив на людський капітал	Соціально-економічний ефект
Нормативно-правове оновлення	Прийняття нового Закону України «Про дошкільну освіту», фінансова автономія ЗДО	Підвищення якості освітніх послуг	Підвищення ефективності бюджетних видатків
Розширення доступу до ЗДО	Відновлення та розширення мережі ЗДО, альтернативні форми дошкільної освіти	Рівний старт для дітей незалежно від місця проживання	Соціальна інтеграція та зменшення нерівності
Підтримка приватного сектору	Компенсація частини вартості послуг приватних ЗДО	Збільшення пропозиції освітніх послуг	Зменшення навантаження на місцеві бюджети
Освіта дітей ВПО	Компенсація витрат громадам, які приймають дітей ВПО	Адаптація та інтеграція дітей ВПО	Підвищення мобільності населення
Цифровізація дошкільної освіти	Впровадження цифрових управлінських і освітніх рішень	Розвиток базових цифрових навичок	Підвищення ефективності управління
Кадрове забезпечення	Підготовка, перепідготовка та мотивація педагогів	Якість освітнього процесу	Зростання людського капіталу
Інклюзивність	Універсальний дизайн, доступність для дітей з ООП	Соціальна згуртованість	Розширення участі населення в економіці
Оновлення змісту освіти	Проєкт «Новий Український Садочок», європейські стандарти якості	Формування когнітивних і соціальних навичок	Довгострокове зростання продуктивності

Як видно з табл. 3.7, інвестиції у дошкільну освіту мають виражений

довгостроковий економічний ефект, оскільки забезпечують формування базових когнітивних, соціальних і цифрових навичок, що визначають якість людського капіталу в майбутньому. У післявоєнний період саме розвиток дошкільної освіти створює основу для стійкого відновлення економіки та соціальної згуртованості суспільства.

Проведений аналіз пріоритетних напрямів післявоєнного відновлення економіки України засвідчує, що система освіти і науки посідає центральне місце у формуванні довгострокового потенціалу розвитку держави. В умовах масштабних демографічних втрат, міграційних процесів та структурних зрушень в економіці саме інвестиції в людський капітал стають ключовим чинником стійкого економічного зростання та соціальної стабільності.

У розділі обґрунтовано, що післявоєнна модернізація освіти має базуватися на принципах безперервності навчання, доступності, інклюзивності, цифровізації та інтеграції до європейського освітнього і наукового простору. Пріоритети фінансування освітньої сфери повинні визначатися не лише обсягами зруйнованої інфраструктури, а й економічною доцільністю та мультиплікативним ефектом вкладень у різні рівні освіти — від дошкільної до вищої та освіти дорослих.

Особливу увагу приділено дошкільній освіті як фундаменту формування людського капіталу, що забезпечує рівні стартові можливості для дітей, сприяє соціальній згуртованості та має довгостроковий позитивний вплив на продуктивність праці й економічний розвиток.

Освіта в умовах післявоєнного відновлення України виступає не лише соціальною функцією держави, а стратегічним інструментом економічної політики. Реалізація збалансованої моделі фінансування та модернізації освітньої системи дозволить перетворити наслідки війни на точку трансформаційного зростання, забезпечивши формування якісного людського капіталу та створивши передумови для стійкого розвитку України в довгостроковій перспективі.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 3

У третьому розділі кваліфікаційної роботи здійснено обґрунтування пріоритетних напрямів післявоєнного відновлення економіки України з урахуванням сучасних викликів соціально-економічного розвитку та результатів аналізу економічних втрат, спричинених війною. Основну увагу зосереджено на формуванні стратегічних орієнтирів економічної політики держави, спрямованих на забезпечення стійкого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Обґрунтовано, що післявоєнне відновлення економіки України має базуватися на комплексному підході, який поєднує відбудову критичної інфраструктури, структурну модернізацію економіки, цифровізацію, підтримку підприємницької діяльності та ефективне використання міжнародної фінансової допомоги. Доведено, що концентрація ресурсів на пріоритетних напрямках дозволяє не лише компенсувати втрати, завдані війною, а й створити передумови для якісного оновлення економічної моделі держави.

Особливе місце у системі пріоритетів післявоєнного розвитку відведено освіті як стратегічному інструменту формування людського капіталу. У роботі доведено, що інвестиції в освіту забезпечують підготовку кваліфікованих кадрів, розвиток професійних, цифрових та інноваційних компетентностей населення, що є необхідною умовою модернізації економіки та підвищення продуктивності праці. Встановлено, що відновлення та модернізація системи освіти сприяє зменшенню структурних дисбалансів на ринку праці та формуванню довгострокового економічного потенціалу держави.

Обґрунтовано пріоритети фінансування освітньої сфери в умовах післявоєнного відновлення, зокрема необхідність поєднання державних коштів, міжнародної фінансової допомоги та приватних інвестицій. Доведено доцільність спрямування фінансових ресурсів на модернізацію освітньої інфраструктури, цифровізацію навчального процесу, підвищення кваліфікації педагогічних кадрів та розвиток системи освіти протягом життя.

Узагальнення результатів третього розділу свідчить, що розвиток людського капіталу та системи освіти є ключовими чинниками забезпечення сталого післявоєнного відновлення економіки України. Запропоновані напрями та пріоритети можуть бути використані у процесі формування державної та регіональної політики економічного розвитку, а також при розробці програм відновлення територіальних громад.

Таким чином, результати дослідження, викладені у третьому розділі, завершують логіку кваліфікаційної роботи та створюють практичну основу для формування ефективної моделі післявоєнного відновлення економіки України, орієнтованої на довгострокове зростання, соціальну стійкість та інтеграцію у європейський економічний простір.

ВИСНОВОК

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що післявоєнне відновлення економіки України є складним, багатовимірним і довгостроковим процесом, який виходить далеко за межі фізичної реконструкції зруйнованої інфраструктури. Повномасштабна війна завдала значних втрат людському, виробничому та інституційному потенціалу держави, що обумовлює необхідність формування нової моделі економічного розвитку, зорієнтованої на стійкість, інноваційність і ефективне використання людського капіталу.

У ході роботи встановлено, що ключовим чинником успішного післявоєнного відновлення є збереження, відтворення та розвиток людського капіталу. Демографічні втрати, масштабна міграція, зниження рівня зайнятості та продуктивності праці суттєво обмежують можливості економічного зростання. У цих умовах освіта, наука та система безперервного навчання набувають статусу стратегічних інвестицій, які забезпечують довгостроковий мультиплікативний ефект для національної економіки.

Аналіз довоєнного стану системи освіти і науки показав, що Україна мала чітко визначені стратегічні пріоритети розвитку, спрямовані на інклюзивність, якість освіти, інтеграцію до європейського освітнього і дослідницького простору та зростання наукоємності ВВП. Разом з тим війна суттєво скоригувала ці пріоритети, змістивши акценти з еволюційного розвитку на відновлення, адаптацію та підвищення стійкості освітньої системи.

Станом на 2025 р. освіта і наука України функціонують в умовах структурної трансформації, поєднуючи завдання ліквідації наслідків війни з формуванням нової моделі розвитку людського капіталу. Встановлено, що післявоєнна освітня політика має бути тісно синхронізована з потребами ринку праці, процесами відбудови інфраструктури, цифровізації економіки та європейської інтеграції. Особливого значення набуває розвиток професійної освіти, освіти дорослих і перекваліфікації населення, що дозволяє оперативно реагувати на структурні зміни в економіці.

Обґрунтовано, що фінансування системи освіти в умовах післявоєнного

відновлення повинно розглядатися не як споживчі бюджетні видатки, а як інвестиції в економічне зростання. Пріоритетними напрямками фінансування визначено відновлення та модернізацію освітньої інфраструктури, розвиток професійної та вищої освіти, підтримку науки й інновацій, цифровізацію освітнього процесу та забезпечення інклюзивності. Особливу роль у формуванні людського капіталу відіграє дошкільна освіта, яка створює фундамент для довгострокового соціально-економічного розвитку.

У роботі також доведено, що традиційні джерела фінансування є недостатніми для реалізації масштабних завдань післявоєнної відбудови. У цьому контексті структурне фінансування визначено як один із ключових інструментів мобілізації ресурсів, зниження ризиків і залучення приватного та міжнародного капіталу. Проєктне фінансування, державно-приватне партнерство, сек'юритизація, «зелені» та інфраструктурні облігації, механізми *blended finance* здатні забезпечити більш ефективну модель фінансування відновлення освіти, науки та економіки загалом.

Разом з тим встановлено, що впровадження інструментів структурного фінансування в Україні супроводжується низкою викликів, серед яких інституційна слабкість, правові та валютні ризики, корупційні загрози та довгостроковий характер фінансових зобов'язань. Це зумовлює необхідність формування цілісної національної стратегії структурного фінансування, посилення інституційної спроможності, запровадження прозорих стандартів управління та інтеграції принципів ESG.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що успішне післявоєнне відновлення економіки України можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує безпекові гарантії, ефективну фінансову політику, розвиток людського капіталу та інституційні реформи. Освіта і наука в цій системі виступають не допоміжними, а визначальними чинниками формування конкурентоспроможної, інноваційної та стійкої економіки. Реалізація запропонованих підходів дозволить не лише подолати наслідки війни, а й закласти підґрунтя для довгострокового розвитку України як повноправного учасника європейського економічного та освітнього простору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вплив практик управління людським капіталом на ефективність роботи співробітників. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.3307706>
2. Козловський С. В., Мазур Г. Ф. Забезпечення стійкості сучасної економічної системи – основа економічного розвитку держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 1, С. 5–12. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/1_2017/3.pdf
3. Ортинська М. Глобальний інноваційний індекс 2023. URL: <https://blog.liga.net/user/mortinskaya/article/globalniy-innovatsiyniy-indeks-2023>
4. Becker G. S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. (2nd ed.). New York: National Bureau of Economic Research. 1975. URL: <https://www.nber.org/books-and-chapters/human-capital-theoretical-and-empirical-analysis-special-reference-education-second-edition>
5. Сахненко О.І. Основні види інвестицій в людський капітал. *Ефективна економіка*. 2015. №10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5223>
6. Програма розвитку ООН (UNDP). Звіт про людський розвиток 2023/2024. 2023. URL: <https://hdr.undp.org>
7. Третя швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення в Україні: Лютий 2022–Грудень 2023. *World Bank*. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/099030524111036583/p1801741baec2c0b6198b81e9db92d9bd2c>
8. Звіт про світовий розвиток 2019: Зміна характеру праці. Вашингтон, округ Колумбія: Світовий банк. <https://www.worldbank.org/ext/en/home>
9. Глобальний індекс інновацій. Женева: Всесвітня організація інтелектуальної власності, 2024. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2610-wipo>
10. Організація економічного співробітництва та розвитку. Огляд цифрової економіки ОЕСР. Париж: ОЕСР, 2022.
11. Програма політики цифрового десятиліття 2030. Брюссель: Європейський Союз, 2021. URL: https://european-union.europa.eu/index_en?prefLang

12. Цифрове сільське господарство: можливості для фермерів та сільських громад. Рим: ФАО, 2022. 73 с.

13. Цифрова трансформація сільського господарства та продовольства. Вашингтон, округ Колумбія: Світовий банк. URL: <https://www.worldbank.org/ext/en/home>

14. Армстронг М. Практика керування людськими ресурсами. 14-те вид. Лондон: Kogan Page, 2023. 1750 с.

15. Десслер Г. Управління людськими ресурсами. Пер. с англ., 16-те вид. Харлоу: Pearson Education, 2020. 648 с. С. 212–245.

16. Глобальні тенденції зайнятості 2024. Женева: Міжнародна організація праці. URL: <https://www.ilo.org>

17. Міжнародний валютний фонд. Україна: Звіт персоналу для консультацій за статтею IV 2024 року. Вашингтон, округ Колумбія: МВФ, 2024.

18. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй. Звіт про розвиток людини 2022. Нью-Йорк: ПРООН, 2023.

19. Освіта 2030: Інчхонська декларація та рамкова програма дій. Париж: ЮНЕСКО, 2016. URL: <https://pon.org.ua/international/4171-inchxonska-deklaraciya-konsepciya-rozvitku-osviti.html>

20. Стратегія післявоєнного відновлення та розвитку України. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua>

21. План заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України. Офіційний портал Кабінету Міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua>

22. Повоєнне відновлення України: виклики та стратегічні пріоритети. аналітична доповідь. Національний інститут стратегічних досліджень. Київ, 2023. URL: <https://niss.gov.ua>

23. Аналітичні матеріали щодо соціально-економічного відновлення України в умовах воєнного стану. Рада національної безпеки і оборони України. Київ, 2023. URL: <https://www.rnbo.gov.ua>

24. Податкова політика в умовах післявоєнного відновлення економіки України. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL:

<https://www.mof.gov.ua>

25. Національний банк України. Макроекономічні умови та сценарії відновлення економіки України. Аналітичний звіт. Київ, 2024. URL: <https://bank.gov.ua>

26. Рахункова палата України. Оцінка ефективності використання коштів міжнародної допомоги у процесі відновлення України. Київ, 2024. URL: <https://rp.gov.ua>

27. Transparency International Україна. Антикорупційні механізми у процесі післявоєнної відбудови. Аналітичний звіт. Київ, 2023. URL: <https://ti-ukraine.org>

28. Соціально-економічні наслідки війни та перспективи відновлення економіки. Статистичний збірник. Київ, 2024. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>

29. Економічне відновлення України у повоєнний період: сценарії та ризики. Київ, Інститут економіки та прогнозування НАН України. 2023. URL: <http://ief.org.ua>

30. Джадт Т. Після війни. Історія Європи з 1945 року. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Dzhadt_Toni/Pislia_viiny_Istoriia_Yevropy_vid_1945_roku.pdf.

31. Абельсхаузер В. Динаміка німецької промисловості. Кембридж: Cambridge University Press, 2017. URL: <https://www.cambridge.org>

32. Туз А. Заробітна плата за руйнування: становлення та крах нацистської економіки. Ukraine Economic Update. Kyiv, 2025.

33. Вплив війни на економіку України: аналітичний звіт. Kyiv: Київська школа економіки. 2025. URL: university.kse.ua

34. World Economic Outlook: Recovery after Conflict. Washington, 2025. URL: <https://www.imf.org/en/publications/weo>

35. Ukraine Post-War Recovery Report. London, 2025. URL: https://ua.boell.org/sites/default/files/2024-05/racse-report_eng_2024-5-13_1-2.pdf

36. План економічного відновлення України. Kyiv, 2025. URL: <https://recovery.gov.ua>

37. Моніторинг фінансової стабільності. Національний банк України. Kyiv, 2025. URL: <https://bank.gov.ua>
38. Прогноз розвитку економіки України після війни. Київ: Український інститут стратегічних досліджень. 2025. URL: <https://niss.gov.ua>
39. Управління Верховного комісара ООН у справах біженців. Гуманітарна ситуація в Україні: аналітичний звіт. Женева, 2023.
40. Стан аграрного сектору в умовах війни. Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua>
41. Індекс продовольчих цін Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО). Рим, 2022.
42. Ukraine Economic Update: Impact of War on Global Markets. Washington. URL: <https://mof.gov.ua/uk/svitovij-bank>
43. Продовольча безпека – глобальна проблема людства та основні чинники, що впливають на неї. *AGROECOLOGICAL JOURNAL*, 2024. №3. С.6 – 17.
44. OECD Economic Outlook. Paris, 2022. URL: https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2025/12/oecd-economic-outlook-volume-2025-issue-2_413f7d0a/9f653ca1-en.pdf
45. Energy and Economic Impacts of the War in Ukraine. Brussels, 2023.
46. Післявоєнне відновлення та розвиток економіки України: аналітична доповідь. Міністерство економіки України. Київ, 2024. URL: <https://me.gov.ua/?lang=uk-UA>
47. Оцінка збитків та потреб у відновленні України (RDNA4): аналітичний звіт. Світовий банк. 2024. 53 с.
48. Ukraine Facility: Strategic Framework for Recovery and Reconstruction. Brussels, 2024. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/funding-technical-assistance/ukraine-facility_en
49. Міжнародне енергетичне агентство. Energy Security and Green Transition of Ukraine. Paris, 2024. URL: <https://www.iea.org>
50. Фінансова стабільність та інвестиційний клімат у післявоєнний період: аналітичний огляд. Національний банк України. Київ, 2024. 112 с.